

**„Kiusamisest vabaks!“ metoodika
tulemusuuring
lasteaedades ja koolides**

UURINGU LÕPPRAPORT

Tellijaja: MTÜ Lastekaitse Liit

Teostaja: Psience OÜ

Märts, 2016

Uuringu teostaja

Üldandmed:

Psience OÜ
Registrikood 11502414
P. Süda tn 1, Tallinn
E-post: psience@psience.ee

Projektijuht:

Eva-Maria Kangro, PhD
Psience OÜ
M: +372 5850 1310
E: evamaria@psience.ee

Konsultant ja analüütik:

Em. prof Leida Talts
talts@tlu.ee

Sisukord

Eessõna	5
I OSA: “Kiusamisest vabaks!” metoodika lasteaedades	6
1. Eesmärgid ja uuringu taust	7
2. Uuringus osalejad	7
3. Uuringudisain	8
3.1 Küsimustike ülesehitus	8
3.2 Vaatlused-intervjuud rühmades	9
4. Tulemused	9
4.1 Ootused ja tegelikkus	9
4.2 Kiusamise problemaatika	12
4.2.1 Kiusamise tõsidus	12
4.2.2 Mängukaaslaste olemasolu	14
4.3 Ennetamine ja sekkumine	15
4.3.1 Kiusamise ennetamise võimalikkus	15
4.3.2 Kiusamise ennetamise võimalused õpetajatel	15
4.3.3 Kiusamise ennetamist toetavad väärtused	17
4.3.3.1 <i>Laste julgus ebaõiglusesse sekkuda</i>	18
4.3.4 Õhkkond, väärtused ja Sõber Karu rühmas	20
4.3.4.1 <i>Väärtuste avaldumine laste käitumises</i>	20
4.3.5 “Kiusamisest vabaks!” metoodika rakendamise tingimused ja parimad kogemused ..	21
Kokkuvõte	25
II OSA: “Kiusamisest vabaks!” metoodika koolides	27
1. Eesmärgid ja uuringu taust	28
2. Uuringus osalejad	28
3. Uuringudisain	29
3.1 Küsimustike ülesehitus	29
3.2 Grupiintervjuud õpilastega	30
4. Tulemused	30
4.1 Ootused ja tegelikkus	30
4.2 Metoodika rakendamine	33
4.2.1 Rakendamise sagedus ja strateegiad	33
4.2.2 Metoodiliste materjalide kasutamine ja tegevuste rakendamine	34

4.2.3 Takistused metoodika rakendamisel	37
4.2.4 Positiivsete tingimuste ja kiusamist ennetava tegevuse seosed	37
4.2.5 Kommunikatsioon kooli ja kodu vahel	37
4.3 Muutused kiusamise esinemises	41
4.4 Kiusamise ennetatavus	44
4.4.1 Kiusamise ennetamise võimalikkus	44
4.4.2 Õpetaja toimetulek kiusamise ennetamisega	44
4.4.3 Õpilaste panus kiusamise ennetamisse	45
4.4.4 Kiusamise ennetamist toetavad väärtused	47
Kokkuvõte	51
ÜLDKOKKUVÕTE	53

Eessõna

Käesolev raport annab ülevaate „Kiusamisest vabaks!“ metoodika efektiivsusuuringu tulemustest koolides ja lasteaedades. 2-etapilisse uuringusse, mille esimene etapp viidi läbi kevadel 2015 enne õpetajate osalemist “Kiusamisest vabaks!” koolitusel ja teine etapp 8-9 kuud peale koolitust, olid kaasatud nii õpetajad, lapsevanemad kui lapsed. Uuringuraport annab ülevaate ootuste ja praktika kooskõlast, samuti metoodika kasuteguritest ning kriitilistest aspektidest.

Metoodika efektiivsuse analüüsimisel kõrvutati tulemusi taanlaste kogemusega, mille kohta on järeltõlkes teinud Roskilde Ülikooli uurimisgrupp, eesotsas prof Jan Kampmanniga. Taanis läbiviidud uuringu raportitega on võimalik tutvuda “Kiusamisest vabaks!” metoodika kodulehel www.kiusamisestvabaks.ee.

Uuringuraport jaguneb kaheks:

- I osa: “Kiusamisest vabaks!“ metoodika rakendumine lasteaedades
- II osa: “Kiusamisest vabaks!“ metoodika rakendumine koolides

Raport lõppeb mõlemat uuringuosa ühendava üldkokkuvõttega.

Soovime uurimisgrupi poolt põnevat tulemustega tutvumist!

Eva-Maria Kangro ja Leida Talts

„Kiusamisest vabaks!“ tulemusuuringud

I osa

“Kiusamisest vabaks!” metoodika rakendumine LASTEAEDADES

1. Eesmärgid ja uuringu taust

Uuringu peamine eesmärk oli hinnata kiusamise ennetamisele suunatud meetodika „Kiusamisest vabaks!“ tulemuslikkust lasteaedades. Meetodika keskendub iseennast ja teisi väärtustava käitumiskultuuri arendamisele läbi vastastikuse hoolivuse, sallivuse, austuse ja julge tegutsemise. Taanis, kus väärtuskasvatusele tuginevat „Kiusamisest vabaks!“ meetodikat on rakendatud juba 2007. aastast alates, on selgunud, et edu saavutamine eeldab 1) efektiivseid kiusamisvastaseid õppevahendeid; 2) lapsevanemate kaasatust; 3) laste endi intensiivset kaasamist ebakohase sotsiaalse käitumise ennetamisse ning 4) haridusasutuse toetavat panust kiusamisvaba keskkonna loomisel.

Eestis läbi viidud süsteemsesse 2-etapilisse tulemusuuringusse olid kaasatud nii õpetajad, lapsevanemad kui lapsed. Kui uuringu esimeses etapis selgitati õpetajate ja lastevanemate ootusi, vajadusi, väärtusi, teadlikkust ja murekohti ning laste sotsiaalset käitumist enne õpetajate osalemist „Kiusamisest vabaks!“ meetodika koolituse läbimist, siis teises etapis - üheksa kuud hiljem - oli võimalik hinnata, kas ja millised muutused on aset leidnud.

2. Uuringus osalejad

Uuringu esimesse etappi kaasati **10 lasteaeda**, mille õpetajad osalesid 2015.a. kevadel esmakordselt „Kiusamisest vabaks!“ meetodika koolitusel. Valimi koostamisel lähtuti põhimõttest, et esindatud oleksid erinevate piirkondade ja erineva suurusega lasteaedade õpetajad, lapsevanemad ja lapsed. **Teises etapis** laiendati uuringus osalejate ringi 10 lasteaia võrra, kaasates uuringusse ka neid (õpetajad, nende rühmade vanemad ja lapsed), kes on meetodika rakendamisega juba pikemalt kokku puutunud.

Tabel 1. Vastajate jagunemine lasteaedade kaupa uuringu esimeses ja teises etapis.

Lasteaed	I ETAPP			II ETAPP		
	Õpetajad	Lapsevanemad	Lapsed	Õpetajad	Lapsevanemad	Lapsed
Kohtla-Järve Lasteaed Rukkilill	3	3	1 rühm	0	0	
Lehola Kool	3	16	1 rühm	2	14	
Lehtse Kool	5	13	1 rühm	5	7	
Soinaste Lasteaed Laululind	3	7	1 rühm	1	3	
Tabasalu Teelahkme Lasteaed	1	15	1 rühm	0	0	1 rühm
Tallinna Lasteaed Karikakar	7	27	1 rühm	0	0	
Tallinna Liivamäe Lasteaed	3	10	1 rühm	0	0	1 rühm
Tallinna Männiku Lasteaed	2	8	1 rühm	1	0	2 rühma
Tartu Lasteaed Sass	4	11	1 rühm	4	18	
Viljandi Lasteaed Mesimumm	4	22	2 rühma	3	23	
Elva Lasteaed Murumuna				1	0	
Haapsalu Lasteaed Vikerkaar				4	3	
Paide Lasteaed				5	19	

Lasteaed	I ETAPP			II ETAPP		
	Õpetajad	Lapsevanemad	Lapsed	Õpetajad	Lapsevanemad	Lapsed
Pärnu Raeküla Lasteaed				2	13	
Rakvere Triinu Lasteaed				3	4	
Tallinna Allika Lasteaed				1	0	
Tallinna Lasteaed Pallipõnn				7	43	1 rühm
Tallinna Linnupesa Lasteaed				2	13	
Tallinna Padriku Lasteaed				3	13	
Tallinna Paekaare Lasteaed				8	28	2 rühma
<i>Lasteaed määratlemata</i>	-	8		3	3	
Kontrollgrupi lasteaed	4	20	2 rühma	3	12	2 rühma
KOKKU	39	160	11 rühma	58	216	9 rühma

Lisaks osales küsitluse ühes osas (mille tulemusi kajastab ptk 4.3.5) täiendavalt 73 õpetajat, kes vastasid küsimusele kirjalikult „Kiusamisest vabaks!“ jätkukoolitusel.

3. Uuringudisain

„Kiusamisest vabaks!“ metoodika tulemuslikkuse hindamiseks rakendati „enne-pärast“-uuringudisaini. Uuringu esimeses osas, mis viidi läbi enne metoodika koolitusi kevadel 2015, kaardistati nõ stardipositsioon: veebiküsitlusega selgitati õpetajate ja lapsevanemate ootusi, murekohti, hinnangut sotsiaalsele õhustikule rühmas jm; samuti viidi läbi rühmavaatlused ja vabas vormis intervjuud lastega. Uuringu teine etapp toimus detsembris 2015, keskendudes olukorra hindamisele ajahetkel, mil õpetajad olid metoodikat mõne kuu vältel praktiseerinud, hõlmates samuti õpetajate ja lastevanemate veebiküsitlusi ning rühmavaatlusi/ vestlusi lastega.

3.1 Küsimustike ülesehitus

Õpetajate ja lastevanemate küsimustikud* sisaldasid järgmisi teemasid:

- ootused metoodikale, suhtumine kiusamise ennetamise võimalikkusesse ja metoodika toimivusse;
- kiusamise tõsidus ja avaldumisvormid rühmas;
- kiusamist ennetavad väärtused ja nende juurutamine;
- metoodika kasutegurid ja rakendamisega seotud probleemid;
- õpetajate ja lastevanemate koostöö;
- õpetajate ettepanekud metoodika sisulise ja korraldusliku edendamise osas;
- lasteaia osalemine teistes programmides, mis pööravad tähelepanu väärtustele ja suhtlemisoskuste edendamisele.

*Lapsevanematele suunatud küsimustik sarnanes ülesehituselt õpetajate küsimustikule, sisaldamata aga õpetajatöö-spetsiifilisi küsimusi.

3.2 Vaatlused-intervjuud rühmades

Uurijad jälgisid laste sotsiaalset tegevust rühmas ja vestlesid nendega suhtlemist, mängimist ning sõprust puudutavatel teemadel. Iga külastus vältas ligikaudu 30 minutit. Kuna uuringus osalenud laste vanus varieerus kolmeaastastest kuni kooliminejateni, siis erinesid mõneti ka esitatud küsimused ja arutatud teemad. Muuhulgas tehti tähelepanekuid õpetaja tegutsemise kohta: kuidas õpetaja lapsi suunab, olukordadese sekkub, õhkkonda loob/hoiab jne.

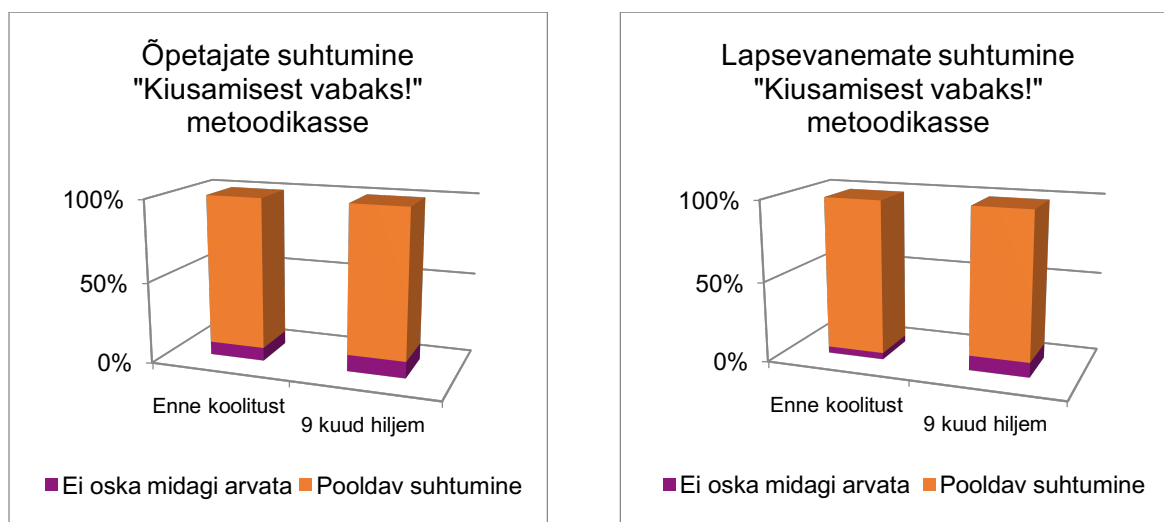
4. TULEMUSED

4.1 Ootused ja tegelikkus

Uuringu esimesest etapist selgus, et nii õpetajate kui lapsevanemate ootused "Kiusamisest vabaks!" metoodika suhtes olid valdavalt kõrged. Vaid üks õpetaja kümnest ja veel väiksem osa lapsevanematest väljendas pigem nõutust. Ka Taanis läbiviidud uurimuse põhjal võttis enamus lasteaia personalist, lapsevanematest ja lastest projekti ideed hästi omaks, nähes selles eelkõige võimalust kiusamisvastaseks ennetustööks läbi grupi ühtsustunde arendamise ja heaks sõbraks olemist (Vt: 1. raport: Kamstrup-Knudsen, Kampmann jt (2007). *The first report from the follow-up research project about the Save the Children Denmark "Free from Bullying" Project*. CeBUFF, Roskilde University).

Uuringu teine etapp näitas, et ka mõnekuise praktiseerimise järel oli hoiak metoodika suhtes väga pooldav: 91% õpetajatest ja lapsevanematest väljendas oma positiivset meelestatust. Nii nagu ootuste puhul, selgus ka siin, et võrreldes õpetajatega oli lapsevanemate seas pisut enam (10% vs 5%) neid, kes ei osanud metoodika suhtes seisukohta võtta.

Joonisel 1 on toodud võrdlevalt nii õpetajate kui lapsevanemate ootused metoodika suhtes ja nende ootustele vastamine.

Joonis 1. Suhtumine „Kiusamisest vabaks!“ metoodikasse enne koolitust ja 9 kuud pärast koolitust.

Järgnevalt on välja toodud õpetajate tähelepanekud metoodika kasutegurite kohta.

- **Metoodika aitab lastel väärtusi mõista, koostööd teha, probleeme lahendada (17x)**

Nt Metoodika aitab lastel mõista, mida tähendavad hoolivus, sallivus, austus, julgus. Kodus ei pruugita neid mõisteid lahti seletada.

Nt Metoodika on lastele väga meelepärane. Aitab muuta rühma sisekliimat sõbralikumaks ja rahulikumaks. Õpetab lapsi omavahel suhtlema, koostööd tegema ja erinevaid situatsioonolukordi lahendama, millega lapsed igapäevaselt kokku puutuvad.

Nt Võimalus tegeleda väärtustega järjepidevalt ja lastele arusaadavas võtmes, panna läbi mängulise tegevuse lapsed ise olukordadesse, mis nõuavad probleemi lahendamist.

Nt Metoodika soodustab igapäevaste probleemide üle arutlemist.

- **Väärtuslik metoodiline materjal (14x)**

Nt Lapsed on karud kiiresti omaks võtnud, nendesse kiindunud

Nt Teemakaardid loovad palju võimalusi

Nt Metoodikas on palju elemente, mida saab praktikas kombineerida ja paindlikult kasutada

- **Metoodika on põnev ja rikastav (11x)**

Nt Metoodika rakendamine mitmekesistab nii lasteaia elu kui ka õppe- ja kasvatustegevust.

Nt Projektiga tegeledes on aina rohkem tulnud ideid, kuidas koosolekuid veel pidada saaks (erinevad vanasõnad, mis puudutavad kiusamist jne).

Nt Karud on tekitanud rühma tulekuga põnevust ja uudsust.

Kokkuvõtvalt võime tõdeda, et üldiselt väljendab lasteasutuste personal metoodika suhtes suurt rahulolu. Rõhutatakse, et lastega tehtav kasvatustöö väärtuste ja käitumisnormide kujundamisel on palju konkreetsem, kui on olemas spetsiaalsed materjalid ja hästi toimivad sotsiaalsed praktikad. Sama positiivselt näevad metoodika kasutegurit ka Taani uurijad, kus 80% lasteaedade töötajatest hindas materjale headeks ja vajalikeks, rõhutades eriti võimalusi arendada metoodika toel positiivseid sotsiaalseid suhteid grupis (Vt 7. raport: Lindberg, Kampmann jt. (2009). *Views of Free from Bullying“ and the establishment of an anti-bullying culture*. CeBUFF, Roskilde University).

Ka lapsevanemad töid välja hulgaliselt pooltargumente, mis jagunesid peaaesjalikult järgnevalt:

1. Hoolivuse ja mõistmise edendamine (23x)

Nt Laps oskab kaaslasega empaatilisemalt suhelda ja oskab seda teadlikult ka kaaslastelt eeldada.

Nt Metoodika arendab lastes üksteisega arvestamist. Tänu mängulisele lähenemisele jõuavad väärtused selgemini lasteni.

Nt 3-4 aastased on sotsiaalses mõttes alles väga toored ja selline programm aitab kindlasti väga positiivselt arengule kaasa.

2. Varajane tähelepanu pööramine kiusamise ennetamisele ja üldinimlikele väärtuste juurutamisele (13x)

Nt Mida vähem vägivalda ja kiusamist lapsepõlves, seda tervislikum ühiskond tulevikus.

Nt Hea, et sellisele teemale juba lasteaias tähelepanu pööratakse ja lastele selgitatakse millist käitumist nimetatakse kiusamiseks. Hilisemas koolielus on neil lastel ehk kergem vahet teha nõ. heal ja halval.

Nt Mida varem alustada, seda lihtsam on lapsel oma käitumist analüüsida.

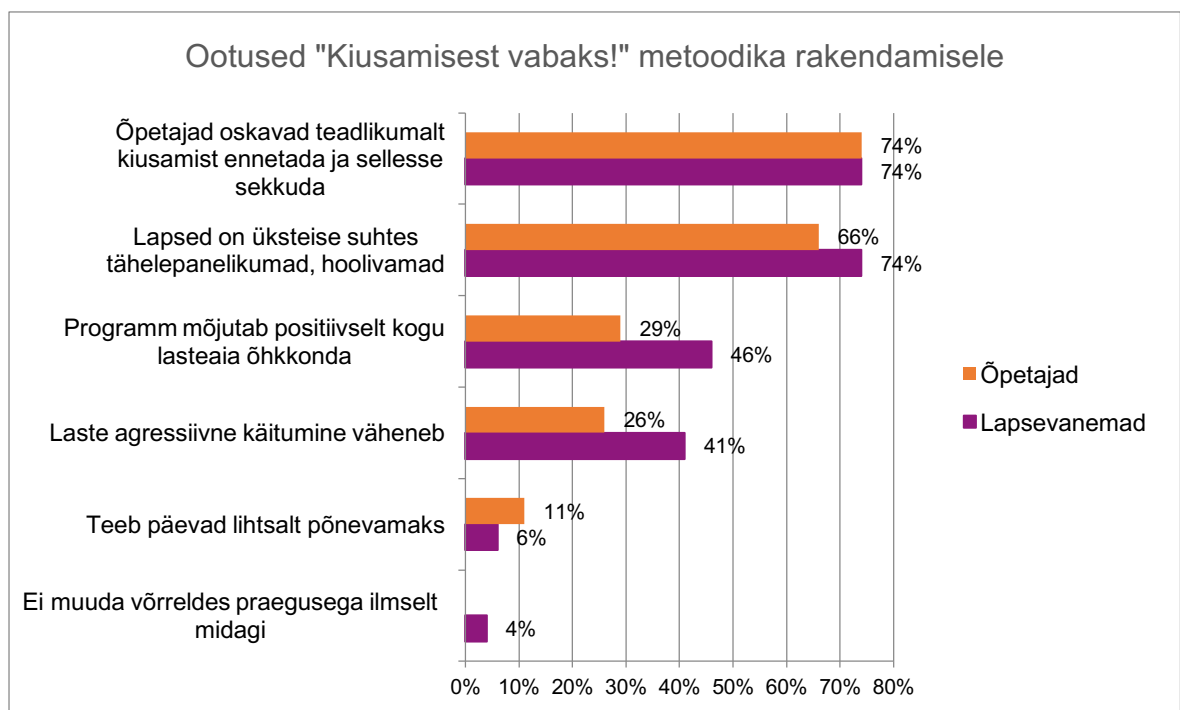
3. Laste sõnaosavuse, eneseanalüüsi ja väljendusoskuse arenemine (18x)

Nt laps on muutunud oma probleemide rääkimisel palju julgemaks. Küsib nõu ja tahab aidata.

Nt Lastel on kergem ka enda muredest juttu teha.

Nt Karudega vestlemine julgustab end väljendama ja arendab lapse sõnavara.

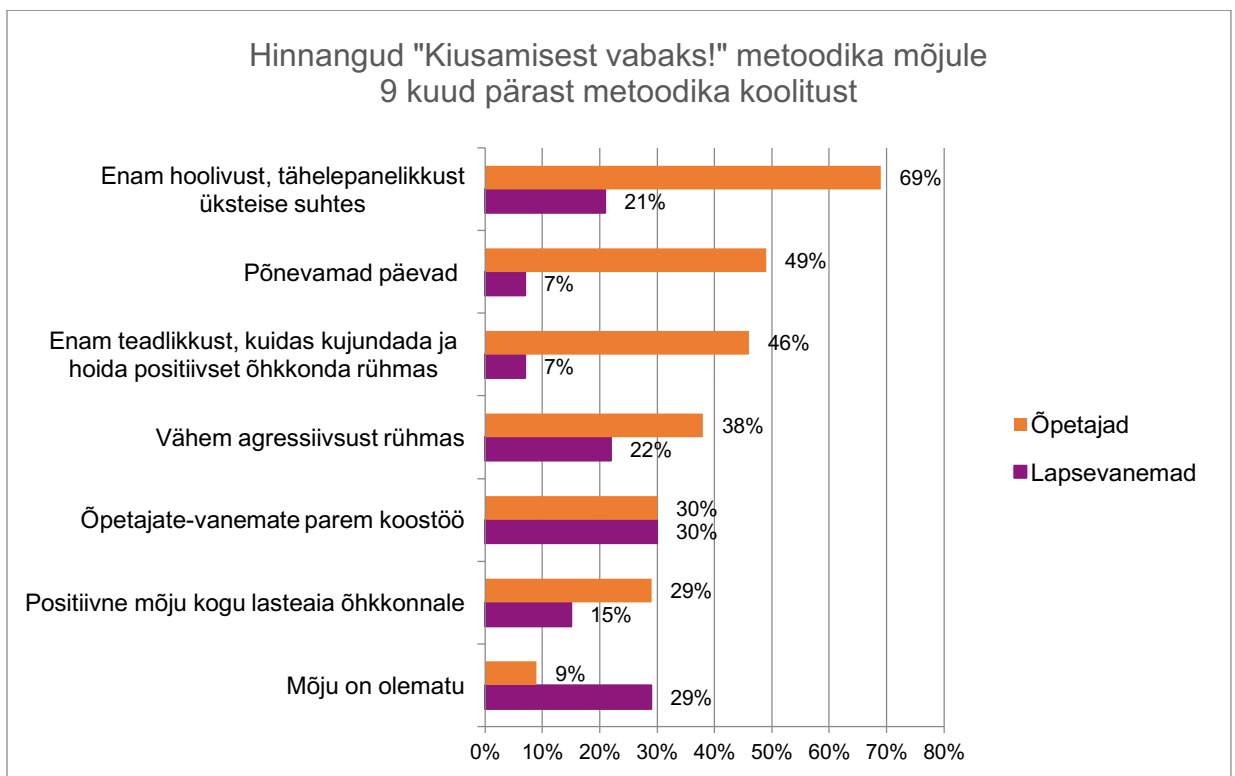
Uurisime võrdlevalt ka õpetajate ja lastevanemate peamiste ootuste ning hilisemate hinnangute kohta seoses „Kiusamisest vabaks!“ meetodika rakendamisega. Rakendamise eelselt olid nii õpetajate kui vanemate suurimad panused asetatud õpetajate võimalusele omandada uusi teadmisi-oskusi, mis aitavad kiusamist tõhusamalt ennetada. Samuti loodeti, et meetodika rakendamine edendab lastes hoolivust ja empaatiat. Ainsateks erinevuseks lastevanemate ja õpetajate ootustes oli meetodika positiivne mõju kogu lasteaia õhustikule, mida eeldas 46% vanematest ja 29% õpetajatest, ning agressiivsuse vähenemine, mida eeldas 41% vanematest ja 21% õpetajatest.

Joonis 2. Mida Teie arvates „Kiusamisest vabaks!“ meetodika kasutuselevõtt muudab?

Üheksa kuud pärast koolitust hindasid muutust mitmes aspektis silmnähtavaks eelkõige õpetajad. Laias laastus on õpetajate ja lapsevanemate proportsioon meetodika positiivse mõju märkamisel 70% vs 30%. Enamik õpetajatest (69%) leidis, et lapsed on muutunud üksteise suhtes hoolivamaks ja tähelepanelikumaks (vanematest arvas sama viiendik). Ligi pooled õpetajatest

märkisid ka, et metoodika rakendamine on teinud päevad põnevamaks, vaheldusrikkamaks (sedasama leidis vähem kui kümnendik vanematest). Pea sama paljud õpetajad leidsid, et oskavad teadlikumalt rühmas positiivset õhkkonda hoida ja ebakohasele käitumisele reageerida (vanematest andis sama hinnangu 7%). Omavahelise koostöö edenemise tõi positiivse muutusena välja nii 30% õpetajatest kui ka sama suur osa lapsevanematest. Täpsem ülevaade on toodud joonisel 3.

Joonis 3. Õpetajate ja lapsevanemate hinnangud "Kiusamisest vabaks!" metoodika mõjule.

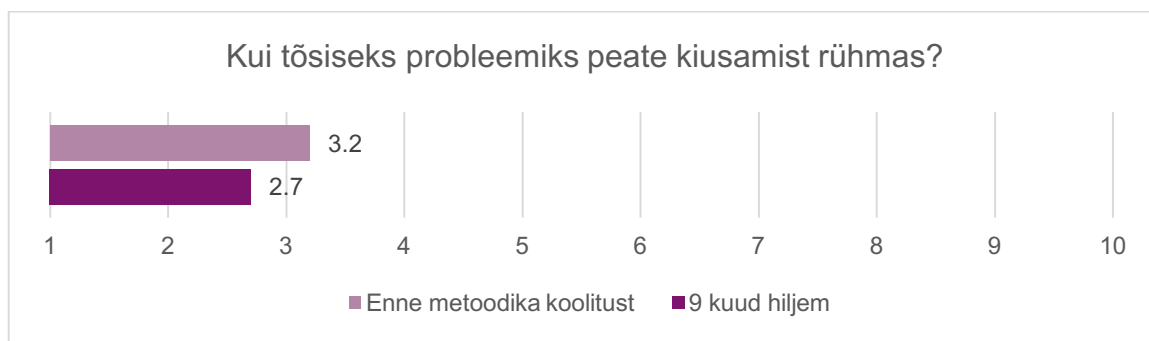
Taanis läbi viidud intervjuude ja ankeetküsitluse tulemused näitasid, et pedagoogiline personal näeks vanemate suuremat initsiatiivi ja osalust "Kiusamisest vabaks!" programmis. Kui lasteaiapersonalilt küsiti, milline on nende endi panus vanemate aktiivsel kaasamisel, ilmnes et oma panust on õpetajatel raske hinnata ja pigem peetakse seda tagasihoidlikuks. Taani andmetel ei ole projektis osalemine oluliselt vanemate käitumist muutnud (vt 3. raport: Kamstrup-Knudsen, Erck jt (2008). *Views of Bullying as an Every School Years*. CeBUFF, Roskilde University).

Kokkuvõtlikult võib öelda, et kuigi nii vanemate kui õpetajate suhtumine "Kiusamisest vabaks!" metoodikasse on pooldav, paistavad **metoodikast lähtuvad muutused olevat õpetajate seisukohast oluliselt selgemad kui lapsevanemate vaatenurgast**. See on ka mõistetav, sest õpetaja näeb ja analüüsib rühmas toimuvat igapäevaselt ning on metoodika rakendamise vahetu agent. Lapsevanem hindab muutusi eelkõige oma lapse seisukohast. Samas on "Kiusamisest vabaks!" metoodika üks olulisi põhimõtteid koostöö edendamine peredega, mis võiks aidata viia ka lapsevanemateni selgema arusaama metoodika väärtusest laste sotsiaalsete oskuste arendamises. Seega soovitame õpetajatel pöörata senisest veelgi enam tähelepanu lapsevanemate kaasamisele ja informeerimisele.

4.2 Kiusamise problemaatika

4.2.1 Kiusamise tõsidus

Palusime õpetajatel ja lapsevanematel hinnata, kui tõsiseks probleemiks nad kiusamist rühmas peavad, seda nii “Kiusamisest vabaks!” metoodika koolituse eel kui üheksa kuud pärast koolitust. Selgus, et **nii õpetajate kui lapsevanemate hinnang kiusamise tõsidusele oli metoodika rakendamise järel madalam kui enne**. Kui enne koolitust oli hinnang kiusamise tõsidusele 10-punkti skaalal (1 – probleem on olematu ... 10 – probleem on väga tõsine) 3,2 punkti, mis viitab juba iseenesest probleemi tagasihoidlikkusele, siis metoodika rakendamise perioodi järel osutus see hinnang nii õpetajate kui lapsevanemate poolt veelgi madalamaks: 2,7 punkti (joonis 4). Taani uuringu andmetel uskus 93% lasteasutuse personalist ja 78% lapsevanematest, et kiusamist esineb juba koolieelsel perioodil, kusjuures väga oluliseks peeti laste endi arvamuste kuuldavale toomist, et nad saaksid väljendada oma vaateid kiusamisele, narrimisele ja sõbrusele (vt 1. raport: Kamstrup-Knudsen, Kampmann jt (2007). *The first report from the follow-up research project about the Save the Children Denmark „Free from Bullying” project*. CeBUFF, Roskilde University.)

Joonis 4. Õpetajate ja lastevanemate hinnang kiusamise probleemi tõsidusele rühmas enne “Kiusamisest vabaks!” metoodika koolitust ja 9 kuud hiljem.

Õpetajate selgitustest tuli välja, et valdavalt valitseb rühmades ühtehoidev ja sõbralik õhkkond, ebakohast sotsiaalset käitumist esineb pigem pisteliselt ja see on peamiselt seotud kas **a) arenguliste iseärasustega** (lapsed ei oska alati enda käitumist adekvaatselt tõlgendada; koosmängimise ja jagamise oskused alles kujunevad jne) või **b) oma positsiooni kehtestamisega** (nt teise töö halvustamine, solvavad kommentaarid, löömine). Õpetajate hinnangul aitab head õhkkonda hoida kohene tähelepanu pööramine juhtunule – arutamine, selgitamine ja põhjendamine.

Nt Kiusamine avaldub periooditi mõne lapse puhul. Koheselt pöörame tähelepanu: räägime, arutame ja toome erinevaid näiteid, millest on kasu.

Nt Alati aitab rääkimine. Soosime üksteisega arvestamist ja mängu võtmist.

Lapsevanemate selgitused toetasid õpetajate vaatenurka. Küll aga koorus täiendavalt välja õpetaja tähtis roll sõbraliku ja hooliva õhkkonna loomisest ning hoidmisest.

Nt Paar last on pisut vägivaldsemate kommetega, kuid õpetajad saavad suunamise ja õhkkonna hoidmisega suurepäraselt hakkama.

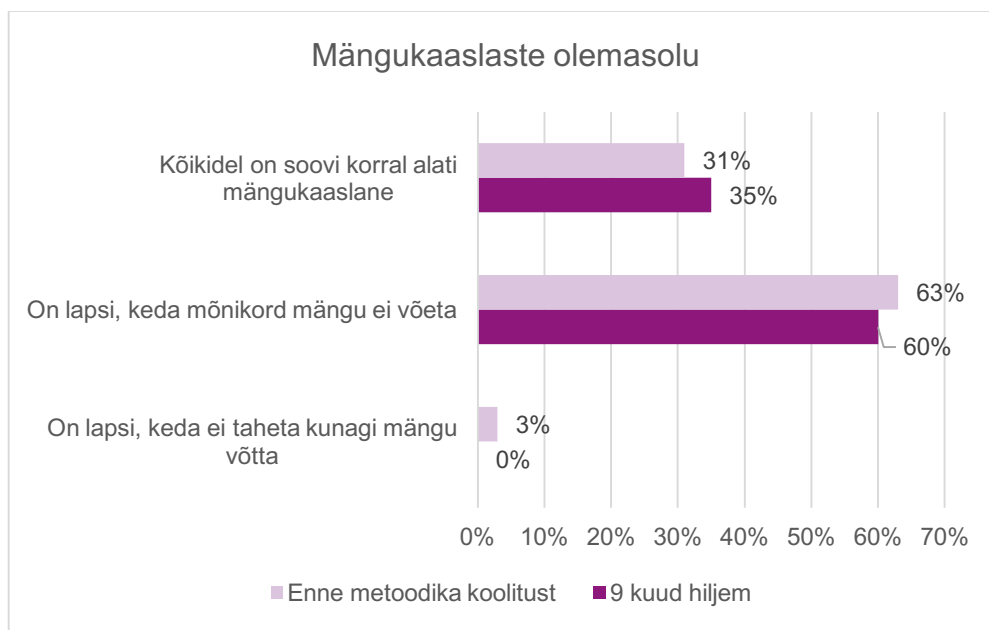
Nt Suheldes õpetajate ning teiste lastevanematega ei ole täheldanud kiusamise ilminguid. Kui on probleeme olnud, on õpetajad saanud karude meetodikat kasutades väga hästi hakkama. Ning praegu tõesti ei ole ka lapse suust kuulda olnud kiusamise teemat.

Nt Aeg-ajalt olen lapsele lasteaeda järele minnes kuulnud-näinud kiusamissituatsioone, seega kiusamiskäitumine rühmas eksisteerib, samas õpetajad reageerivad sellele kohe ja professionaalselt.

“Kiusamisest vabaks!” meetodika rakendamine annab positiivse suhtlusõhkkonna kujundamiseks suurepärase võimaluse, sest arendab lastes analüüsioskust ja sõnavara, mis läbi laieneb ka üksteisega arvestav ning hooliv käitumisrepertuaar. Vastupidine võib viia kaugeleulatuvate tagajärgedeni, nagu kinnitab näiteks Ronningi ja Soudanderi (2009) uuring, mis käsitles 8-aastaste kiusamisohvrite käekäiku 10-15 aasta pärast ja millest selgus märkimisväärne seos lapse traumaatilise kogemuse ja hilisemate psühhiaatriliste probleemide vahel.

4.2.2 Mängukaaslaste olemasolu

Uurisime õpetajatelt nii enne “Kiusamisest vabaks!” koolitust kui üheksa kuud hiljem võimaliku sotsiaalse tõrjutuse kohta rühmas. Uuringutulemused viitavad positiivsele tendentsile: mõne lapse pidevat tõrjumist ei toonud pärast meetodika rakendamist välja enam ükski õpetaja; kasvanud oli aga nende hulk, kes leidsid, et kõikidel lastel on soovi korral alati mängukaaslane (täpsem info joonisel 5).

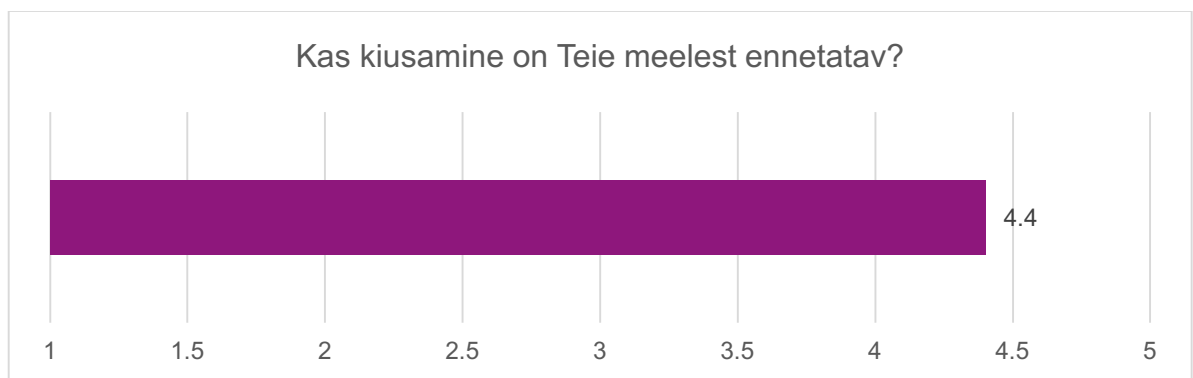
Joonis 5. Küsimus õpetajatele: “Kas kõikidel lastel on mängukaaslased või on neid, keda mängu ei võeta?”

Olles suunatud aktsepteeriva ja kaasava õhustiku kujundamisele, soosib “Kiusamisest vabaks!” meetodika kasutamine tõhusalt tõrjutuse ja üksildustunde ennetamist. Seda kinnitavad ka käesoleva uuringu tulemused.

4.3 Ennetamine ja sekkumine

4.3.1 Kiusamise ennetamise võimalikkus

Selgitasime muuhulgas, kui võrd õpetajad ja lapsevanemad usuvad kiusamise ennetamise võimalikkusesse – seda nii enne “Kiusamisest vabaks!” koolitust kui üheksa kuud hiljem. Selgus, et **usk kiusamise ennetamisse on püsivalt kõrge ühtmoodi nii õpetajatel kui lapsevanematel**: 5-punktilisel skaalal (1 – „kiusamist ei ole võimalik ennetada“ kuni 5 - „kiusamine on kindlasti ennetatav“) antud keskmine hinnang 4,4 viitab selgele arusaamale, et kiusamist on võimalik ennetada. Seejuures varieerusid vastajate hinnangud vaid 0,7 punkti ulatuses, mis näitab, et neid, kes kiusamise ennetamisse ei usu, on vaid üksikud.

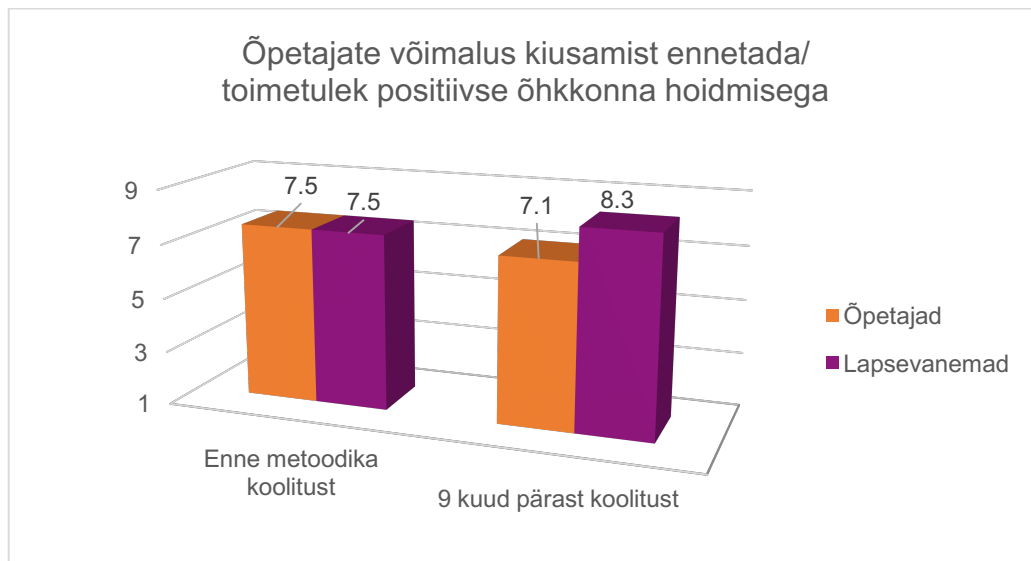

Joonis 6. Õpetajate ja lapsevanemate hinnang kiusamise ennetamise võimalikkusele (hinnanguskaala 1...5: “Ei, kiusamist ei ole võimalik ennetada” kuni “Jah, kindlasti on ennetatav”).

Sarnane tendents avaldus ka Taani uuringus, mille kohaselt õpetajad ja vanemad usuvad, et ennetavate tegevustega on võimalik kiusamise vastu võidelda. Taani vanemad rõhutasid eelkõige oma rolli kasvatada lapses tolerantsi, avatust ja soovi teiste eest hoolitseda. Osa vanemaid pidas oluliseks innustada oma last mängima erinevate lastega ja võimalusel kaitsma nõrgemaid. Umbes veerand taani vanematest usub, et on aktiivseks rollimudeliks oma lapsele, mis avaldub suhtumises teistesse inimestesse (vt 1. raport: Kamstrup-Knudsen, Kampmann jt (2007). *The first report from the follow-up research project about the Save the Children Denmark „Free from Bullying” project*. CeBUFF, Roskilde University).

4.3.2 Kiusamise ennetamise võimalused õpetajal

Nii õpetajad kui lapsevanemad hindasid 10-punkti skaalal ka konkreetselt õpetaja hakkamasaamist kiusamise ennetamisega rühmas (1 - „nõrgaks“... 10 - „suurepäraseks“). Kui eeluuringus õpetajate ja vanemate arvamused ühtisid, siis uuringu teises etapis paistsid lapsevanemad silma veelgi positiivsema tagasisidega. Õpetajate hinnang oma võimalustele/suutlikkusele kiusamist ennetada oli sarnane varasemale.

Joonis 7. Õpetajate ja lapsevanemate hinnang õpetaja võimalusele kiusamist ennetada/ toimetulekule positiivse õhkkonna hoidmisega rühmas (hinnanguskaala: 1...10).

Näiteid lapsevanemate positiivsetest tähelepanekutest:

- *Meie rühma õpetajad on suurepäraseks eeskujud lastele. Nendest pakatav soojus ja sõbralikkus on kuldaväärt.*
- *Mulle tundub, et minu lapse õpetajate loomuses on olla laste jaoks, olla eeskujuks, olla nende sõber.*
- *Ühe rühmaõpetaja puhul olen täiesti rahulik, sest tean, et ta liigub rühmas ringi, jälgib laste tegevust ja sekkub vajadusel kohe.*
- *Hoolimata sellest, et lapsi on palju ja nad tulevad väga erineva taustaga peredest, suudavad õpetajad luua ühtselt sõbraliku ja hooliva õhustiku.*
- *Lapsed armastavad oma õpetajat väga. See ütleb juba kõik.*

Näiteid lapsevanemate kriitilisematest tähelepanekutest:

- *Mõni õpetaja on passiivne ega märka alati olukordi, kus tuleks sekkuda; või siis märkab, aga jätab sekkumata.*
- *Õpetajad võiksid leida rohkem neid positiivseid olukordi, mille eest lapsi tunnustada. Pigem leitakse negatiivset. Näiteks öeldakse, et laps ei saa aru, kas on pikk või lühike häälik sõnas, aga sellest vaadatakse mööda, et tunneb kõiki tähti ja käekiri on ilus. Laps ei ole ka õelnud, et teda kiidetaks ja mulle kui vanemale ka pole praktiliselt positiivset tagasisidet olnud.*

Taani uuringust ilmsel, et lasteaiapersonali arvates toimus positiivne nihe kõige märgatavamalt järgmiste näitajate osas: üksteise eest hoolitsemise, parem toimetulek kiusamisjuhtudega, kaaslaste julgem kaitsmine ja suurem tähelepanu sotsiaalsetele reeglitele.

Kokkuvõtlikult võib öelda, et lapsevanemad hindavad kõrgelt õpetajate oskust rühmas positiivset õhkkonda hoida, lapsi hoolivalt juhendada ja ebaõiglusesse vahetult sekkuda. "Kiusamisest vabaks!" meetodika on suunatud empaatilise ja lapse vajadustest lähtuva suhtluskultuuri edendamisele, olles õpetajale väärtuste juurutamisel praktiliseks abivahendiks.

4.3.3 Kiusamise ennetamist toetavad väärtused

„Kiusamisest vabaks!” metoodika rakendamise eeluuringust tuli välja, et nii õpetajad kui lapsevanemad hindavad kiusamise ennetamise seisukohast kõrgelt hoolivust, sallivust ja austust. Nii mitmedki õpetajad (ja üksikud lapsevanemad) tõstsid täiendavalt esile ka julguse kui olulise väärtuse. Seega nägime, et väärtused, mille juurutamisele ka „Kiusamisest vabaks!” metoodika keskendub (vt alltoodud kastis), ühtivad valdavalt nii õpetajate kui vanemate meelsusega sellest, mis on positiivse sotsiaalse õhkkonna loomisel ja hoidmisel oluline.

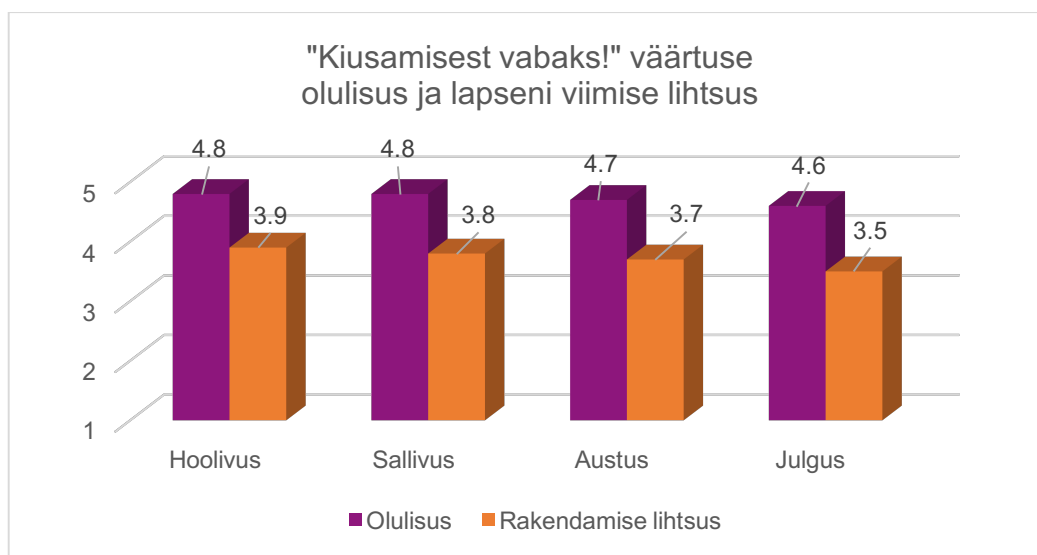
HOOLIVUS - huvi, osavõtlikkuse, mure ja abivalmiduse ülesnäitamine kõikide kaaslaste (nii nooremate kui endavanuste) vastu.

SALLIVUS – mitmekesisuse märkamine ja aktsepteerimine, üksteise võrdne kohtlemine

AUSTUS – jaatav ja hooliv suhtumine kõikidesse kaaslastesse, teiste erinevuste ja kommete austamine.

JULGUS – endale kindlaks jäämine ja piiride seadmine; julge väljaastumine, nähes teisi lapsi kellegi suhtes ebaõiglaselt käitumas.

Järeluuringus võtsime luubi alla metoodika põhiväärtused – hoolivus, sallivus, austus ja julgus – ning palusime õpetajatel ja lapsevanematel hinnata nende endi seisukohast esmalt väärtuste olulisust ja seejärel lapseni viimise lihtsust/keerukust. Selgus, et lapsevanemate ja õpetajate nägemus on nii väärtuste olulisuse kui nende rakendatavuse osas sarnane: kõikide väärtuste olulisust hinnati kõrgelt ning nende viimist lasteni peeti võimalikuks, kuid mitte tingimata lihtsaks. Hinnangud anti 5-punktilisel skaalal (1 – „täiesti ebaoluline”/ „väga raske” kuni 5 – „väga oluline”/ „väga lihtne”).

Joonis 8. Õpetajate ja lapsevanemate hinnangud küsimustele „Kui oluline on Teie meelest kirjeldatud väärtuste rakendamine?” ja „Kui lihtne/ keeruline on Teie jaoks nende väärtuste viimine lapseni?” (Hinnanguskaala: 1 – täiesti ebaoluline/ väga keeruline ... 5 – väga oluline/ väga lihtne).

On loomulik, et väärtuste juurutamine nõuab teadlikkust ja järjepidevust. Ka lapse isiksuseomadused määravad osaliselt, kui keeruliseks ühe või teise väärtuse rakendamine osutub.

Järgnevalt on toodud veel mõningad näited, mida **lapsevanemad väärtuste juurutamise** osas välja töid.

- *Need on ka meie pere väärtused. Seni kuni lapsel on kõik hästi, siis arvad, et on lihtne, aga kui mõni suhtlemisprobleem ilmneb, siis mõtled ka ise rohkem nende väärtuste peale ja selgitad.*
- *Järjepideva ja kannatliku tööga on väärtuste lapseni viimine lihtsasti teostatav.*
- *Oluline on olla ise ehedaks eeskujuks. Isegi kui alati ei õnnestu, püüdma peab järjepidevalt.*
- *Alati ei suuda enda reaktsioone ja eelarvamusi kontrolida ja nüüd on juba laps see, kes oma õpetusi jagab.*
- *Laps ei mõista alati, mida ma tahan öelda. Toon siis näiteid erinevatest olukordadest või kui laps ei adu oma rolli ebaõigluses, ütlen lihtsalt, et ära enam nii tee.*

Julgus on üks neist väärtustest, mille järgmine võib mõnel juhul osutada tõeliseks eneseületuseks. Näited lapsevanemate selgitustest:

- *Mul on lapsevanemana raske julgust edendada, sest olen ka ise tagasihoidlikku tüüpi.*
- *Laps läheb segadusse ja häbeneb grupis sõna võtta.*
- *Lapsel võib teistest erineva arvamusega lagedale tulemine olla ületamatu probleem, sest kardab enese turvalisuse pärast.*

Tõsi, julgus sisaldab endas eeldust millelegi/kellelegi vastanduda ega tundu seetõttu lastele (sageli ka täiskasvanutele) kuigi turvalise valikuna. Samas on julge väljaastumine ainus käitumisviis, mis reaalses kiusamisolukorras muutuse toob. Sestap on oluline **julgust kui oodatud initsiatiivi järjepidevalt harjutada ja positiivselt kinnitada**. Õpetajad, kes hindasid julguse initsieerimist lastes pigem lihtsaks, täpselt seda teevadki.

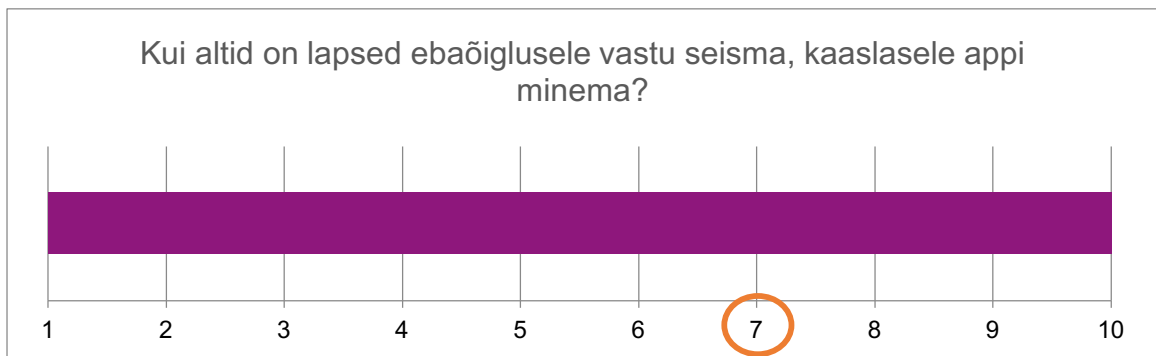
Näited õpetajate selgitustest:

- *Rõhutame, et tuleb olla julge ja enda ning kaaslaste eest väljas.*
- *Julgustan, kiidan lapsi, kes on sõpra hädas aidanud.*
- *Lastele meeldib olla hea, tubli ja julge – mul on lihtne sellest kohe ka välja teha.*

Tuleb märkida, et **õpetajad, kes väljendasid suuremat usku oma suutlikkusse kiusamist rühmas ennetada, olid mõnevõrra optimistlikumad ka hoolivuse, sallivuse ja julguse lasteni viimise osas** ($r = 0,27$, $p < 0,05$). Austuse juurutamise lihtsuses/keerukuses erinevust ei ilmnenu.

4.3.3.1 Laste julgus ebaõiglusesse sekkuda

Palusime õpetajatel meetodika kasutamise järgselt hinnata, kui alati on lapsed ebaõiglusele vastu seisma, kaaslastele appi minema. 10-punkti skaalal ("üldse mitte" kuni "väga alati") osutus keskmiseks hinnanguks 7, mis annab tunnistust laste küllaltki aktiivsest valmidusest ebaõiglusesse sekkuda.

Joonis 9. "Kui aldis on lapsed ebaõiglusele vastu seisma, kaaslastele appi minema?" (Hinnanguskaala 1-10: "üldse mitte" kuni "väga aldis").

Julgus on üks "Kiusamisest vabaks!" meetodika põhiväärtusi, mille rakendamine on teiste väärtustega võrreldes aga psühholoogiliselt keerukam, sest sekkumine eeldab iseenda heaoluga riskimist, teatava ebamugavuse ületamist. Nagu tõi välja ka üks õpetaja: "Minu kogemus ütleb, et millegipärast julgus neljast väärtusest kõige raskemini arendatav. Ikka vaadatakse mingit ebasobivat käitumist pealt, ei öelda midagi."

Taas tuli huvitava seosena välja, et **õpetajad, kes hindasid oma suutlikkust kiusamist rühmas ennetada kõrgemaks, hindasid ühtlasi kõrgemaks ka laste valmidust ebaõiglusele vastu astuda** ($r = 0,54$, $p < 0,001$).

Siinkohal on kriitiliselt tähtis roll täiskasvanul, kelle juhendamisel, julgustamisel ja toetamisel on võimalik lastes positiivset sekkumisaktiivsust tuntavalt arendada. Uuringus osalenud õpetaja tähelepanek: "Lapsed ei lähe alati ise appi, kuid kui neid suunata, siis meeeldi abistavad".

4.3.4 Õhkkond, väärtused ja Sõber Karu rühmas

Lasteaegades läbiviidud vaatluste ja intervjuude põhjal võib öelda, et „Kiusamisest vabaks!“ meetodika on väärtuspõhise õppe-kasvatustöö läbiviimiseks suurepärase vahendi, kui õpetaja rakendab seda **järjepidevalt, paindlikult ja loovalt**. Kuigi kõikides vaadeldud rühmades valitses positiivne õhkkond ja lapsed tundsid end turvaliselt, eristusid teistest need rühmad, kus õpetaja on võtnud meetodika kasutusele süsteemselt ja mitmekülgse ning on ise väärtuste (hoolivus, sallivus, austus, julgus) siiras kandja. Neid õpetajaid iseloomustas veel järgnev:

- Positiivsete momentide jooksev äramärkimine, sage tunnustamine (erinevad sõnastused, toetav kehakeel).
- Suunamine üksteise heade külgede märkamisele ja abistamisele.
- Suunamine erinevuste aktsepteerimisele ("Las igaüks teeb omamoodi").
- Julgustamine positiivset kontakti algatama (Nt mäng "märka abivajajat ja püüa probleem lahendada").
- Julgustamine väärtustele kindlaks jääma ja ebaõiglusesse sobival moel sekkuma.
- Väärtuste käsitlemine pigem positiivsete kui negatiivsete näidete/juhtumiste kaudu.
- Suunamine arutlusele ja analüüsile, mis edendab ka sõnavara.
- Karu kasutamine hoolimise ja tunnete väljendamise harjutamiseks ("Kuidas karudel on vahepeal läinud? Teeme oma mõmmile musi-kalli. ").
- Reibas ja soe hääletoon (nt tervitades, tähelepanekuid tehes).

- Hooliv käitumis- ja kõnemaneeer (õpetaja kükitab lapse juurde ja teeb ettepaneku kampsun ära võtta, sest on päris soe; kui õpiti jõulunäidendit, siis mõeldi jooksvalt tegelasi juurde, et kõik saaksid osaleda; *“On väga tore, kui te emmega koos teete pilte, see on nii tähtis aeg, kui saate koos olla.”*).
- Viisakas sõnakasutus (nt *“Sõbrad, paneme asjad kokku ja läheme ringi”*, *“Vabandust, et ma sulle varba peale astusin, ega sa haiget ei saanud?”*).

Metoodikat aktiivselt rakendavate rühmade lapsed paistsid silma **mitmekülgsema väärtusi kirjeldava sõnavaraga** – nii väärtustest rääkides kui kaaslastega mängides. Oli näha, et karu toimib laste jaoks väärtuste kandja ja „usaldusisikuna“ eelkõige siis, kui teda ei tooda mängu vaid negatiivsete olukordade klaarimiseks, vaid ta on kaasatud erinevatesse situatsioonidesse esmajoones positiivses võtmes.

4.3.4.1 Väärtuste avaldumine laste käitumises

Hoolivus väljendus peamiselt üksteise abistamises (nt poisid aitavad üksteist asjade kokkukorjamisel), jagamises (nt hooliv mänguasjade jagamine kodumängus; voolitud pizzade pakkumine soovijatele), sõbralikus koosmängus (nt üheskoos maja ehitamine ja selle käigus sõbralik arutlemine) ning positiivses füüsilises kontaktis (nt pai tegemine, kojuminejate kallistamine).

Sallivus väljendus peamiselt üksteist aktsepteerivas õhustikus, kus kedagi ei tõrjutud ega ignoreeritud. Iseloomulikuks näiteks oli ka venekeelse laulu esitamine eesti laste poolt; samuti kaaslaste voolimine ja seejärel positiivses sõnastuses kirjeldamine (pikad juuksed, pruunid silmad jne).

Austus paistis eelkõige silma viisaka omavahelise suhtlusena (nt viisakusväljendite “palun”, “aitäh”, “vabandust” jne kasutamine; lausete moodustamine viisakas vormis – ma sooviksin vs ma tahan; viisakas kehtestamine: “Ma kohe lõpetan ära ja anna siis sulle, eks”), koostööalt tegutsemisena (nt sõbralik rollide jagamine lauamängus; sõbralik plaanipidamine, üksteise mõtete mitte maha tegemine), kaaslaste vajaduste aktsepteerimisena (nt teiste mängu mitte vahele trügimine) ja üksteise tunnustamisena (nt karude riietuse vastastikune kommenteerimine positiivses võtmes). Üks laps tõi ka välja, et karud õpetavad, et inimesed on erinevad, kuid kõikide vastu tuleb olla viisakas.

Julgus kerkis esile eelkõige lastega vesteldes, kus toodi näiteid sekkumisest ebaõiglusesse: “Oleme poistega vahele astunud, kui sõbrale tehti liiga”; “Kui keegi teeb midagi valesti, siis tuleb minna appi”. Väärtus väljendus ka moraalse aspekti väljatoomises ühe tüdruku poolt: *“Ma ei valeta, vaid julgen rääkida tõtt”*. Vaatluse käigus jäi siiski silma üks olukord, mil julgus avaldus reaalse käitumisena: kui üks laps trügis kaaslaste tegevusse vahele, sekkus teine laps, öeldes: *“Nii ei ole viisakas trügida, praegu on teise kord, sina saad kohe peale teda.”*

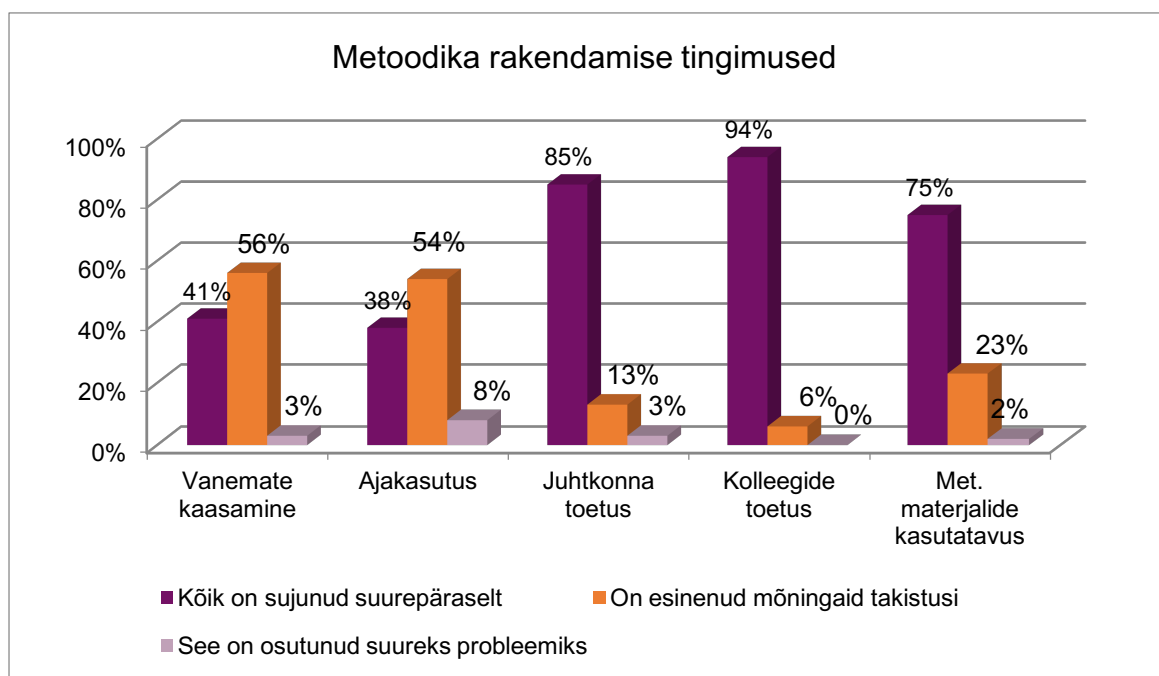
Uurisime lastelt ka **sõpruse olemuse kohta**: Mille järgi saavad teised aru, et sa oled hea sõber? Kes on hea sõber? Ootuspäraselt rõhutasid lapsed abistamist, lohutamist, hoolitsemist, sõbralikku mängimist ja viisakust, aga toodi välja ka keerukamaid tähendusi nagu: *“Hea sõbraga on huvitav”* ja *“Tunnen temast (sõbrast) puudust, kui teda ei ole”*.

Juba eeluringu käigus läbiviidud rühmavaatlused näitasid, et kui õpetajate suhtluses domineerisid hoolivad ja julgustavad tähelepanekud, tunnustamine ning positiivne füüsiline kontakt, peegeldus empaatilisus ja sõbralik koostöö enam ka laste käitumises. „Kiusamisest vabaks!“ metoodika toetab seda mõtteviisi igakülgset, olles õpetajatele väärtuslikuks abivahendiks.

4.3.5 „Kiusamisest vabaks!“ metoodika rakendamise tingimused ja parimad kogemused

Arusaamine õigest ja väärast eeldab moraalset arutlemisoskust, mille harjutamist saab alustada juba eelkoolieas. Lapsi iseloomustab soov vältida nii laimust kui ka enese süüdi tundmist, kuid juba selles arengufaasis on lastel olemas arusaam õigest ja väärast käitumisest. Eeluurings jäi õpetajatel metoodika rakendamise võimalike takistustena kõlama vaid üks karts: **lastevanemate kaasamine** võib osutuda keeruliseks (n = 19). Järeluuring näitas, et suureks probleemiks pidas seda reaalsuses vaid 3% õpetajatest. Ligi pooled õpetajad leidsid, et kõik on sujunud suurepäraselt ning mõningate takistuste olemasolu tunnistas pisut enam kui pool õpetajatest.

Järgnev joonis annab ülevaate õpetajate hinnangutest tingimustele, mis mängivad metoodika rakendamise seiskohast igapäevaselt olulist rolli. Seejärel on kõik tegurid õpetajate näidete varal lähemalt lahti seletatud.

Joonis 10. „Kuidas olete õpetajana tulnud toime võimalike probleemidega, mida paljud praktikud enne „Kiusamisest vabaks!“ metoodika rakendamist pidasid murekohtadeks?“.

LAPSEVANEMATE KAASAMINE

Positiivsed kogemused (125x):

- Tutvustav koosolek lapsevanematele
- Vanemate jooksev kursishoidmine, nende vastu huvi tundmine, avatud suhtlus
- Karukoosolekud lapsevanematele
- Karude isikupäraseks muutmise (kostüümide valmistamine)
- Karude kodukülastused
- Sünnipäevade tähistamine koos karudega
- Karudeteemalised tegevused koos vanematega
- Väärtusi käsitlevate tööde väljapanek ja lapsevanematega nende üle arutamine

Kriitilised aspektid (9x):

- Kodudes ei järgita samu väärtusi
- Vanematel ei ole aega tegeleda, pühenduda
- Metoodika olemus tuleb veel selgemini vanemateni viia

METOODIKA MAHUTAMINE IGAPÄEVATEGEVUSTESSE, LÕIMIMINE ÕPPEKAVAGA

Positiivsed kogemused (107x):

- Karud on kaasatud erinevatesse üritustesse, õppepäevadele jne
- Metoodika on lõimitud igapäevasesse õppetegevusse (kunst, muusika, liikumine, aga ka matemaatika, emakeel)
- Iganädalased karukoosolekud
- Igapäevased hommiku- või õhturingid
- Spontaansed koosolekud lisaks iganädalastele
- Emotsioonide jagamine karudega, sõbra lohutamine koos karuga

Kriitilisemad aspektid (16x)

- Karud ja teised metoodikategevused on kasutusel vaid korra nädalas või harvemini
- Õppekavategevustesse "Kiusamisest vabaks!" metoodikat ei lõimi
- Metoodikategevustega alustamine on takerdunud/viibinud, sest päevakavad on tihedad

JUHTKONNA TOETUS

Positiivsed kogemused (39x)

- Juhtkond suhtub projekti väga toetavalt ja soosivalt, on varustanud ka metoodiliste vahenditega.
- Juhtkond on huvitatud, et kogu meeskond saaks koolitatud ja võimaldanud ka jätkukoolitust
- Juhtkond tunneb huvi, kas ja kuidas õpetajad probleemidega hakkama saavad.
- Juhtkond on õpetajatele eeskujuks ja alati valmis juhendama.
- Juhtkond osaleb ka ideede genereerimisel ja koos arutatakse, kuidas lastele ja vanematele paremini toeks olla.
- Juhtkond on aidanud organiseerida "Kiusamisest vabaks!" töögrupil teabepäevi ka teistele lasteaedadele.

Kriitiline tagasiside (5x)

- Juhtkonnapoolset toetust ja huvi napib
- Direktori huvi on formaalne, mitte siiras
- Juhtkond ei ole metoodikasse süvenenud

KOLLEEGIDE TOETUS

Positiivsed kogemused (112 näidet)

- Arutelud kolleegidega, nõu saamine, info jagamine
- Esimese koosoleku planeerimine koos kolleegidega
- Alustavale metoodikarakendajale on kolleegide toest väga palju abi
- Üheskoos karukoosolekute planeerimine

- Huvi tundmine üksteise tegevuse vastu
- Vastastikused rühmakülastused, et näha, kuidas kolleegid metoodikat rakendavad
- Kogu rühmameeskonna osalemine karukoosolekutel
- Ühised "Kiusamisest vabaks!" rühmade üritused

Kriitiline tagasiside (3 näidet)

- Mõne meeskonnaliikme passiivsus

Meie uuring näitas, et juhtkonna toetus on õpetajate jaoks peaaegu sama oluline kui kolleegide toetus ning valdav osa õpetajatest on seda ka kogenud. Taani uuringust selgus, et metoodika suhtes näitab aktiivseimat huvi üles juhtkond (90%), seejärel lasteaia õpetajad (78%) ja õpetaja abid (75%) (Vt 7. raport: Lindberg, Kampmann jt. (2009). *Views of Free from Bullying“ and the establishment of an anti-bullying culture*. CeBUFF, Roskilde University). Nendest andmetest võib järeldada, et asutuse juhil lasub õpetajaid motiveeriv ja suunav roll. Kuna kiusamine on seotud lasteasutuse üldise käitumiskultuuriga, pööratakse Taanis suurt tähelepanu sellele, et programmi põhimõtete ja toimimisega oleksid hästi kursis ka lasteaedade ja koolide juhtkonnad. Asutuse juhtkonnal peaks olema ettekujutus, kuidas keegi konflikti sattunud lapsest räägib ja kuidas üks või teine rääkimisviis mõjutab üldist heaolu ja asutuse kultuuri. Projekti eesmärgiks on arendada suhtlemiskultuuri lasteaia tervikuna, sest Taani uuringust ilmnes, et kiusamist võib esineda ka personali seas.

METOODILISED MATERJALID

Positiivsete kogemuste TOP (118x)

- Teemakaardid (42x)
- Massaaž (27x)
- Karud (22x)
- Jutustused, sh laste poolt mõeldud lood (12x)
- Laulud ja liikumismängud (7x)
- Situatsioonimängud (3x)

Täiendavalt väljendati huvi **teemakaartide täiendamise** ja **uute mängude** vastu. Ühe ideena pakuti välja **väärtuspõhine multifilm**, peaosas „Kiusamisest vabaks!“ karuga.

Lapsed töid seoses karudega välja järgmised mõtted:

- Sõber Karule saab rääkida kõigest, ka kurbusest
- Karu õpetab, et muredest tuleb alati rääkida
- Kallistame-musitame karu ja teeme talle ka massaaži
- Karud õpetavad, et inimesed on erinevad, kuid kõikide vastu tuleb olla viisakas

Taani lasteaia personali uuringust selgus, et kasutusele on võetud oluline osa materjalidest. Täpsemalt, enam kui 50% vastanutest oli kasutanud 11 õppevahendit ja sotsiaalset praktikat ning üle 75%-l lasteaia töötajatest oli kasutusel seitse tegevust, millest populaarseimad olid poster „Viis soovitus lastevanematele“, massaažiprogramm, laste koosolekud ning suur ja väike karu (vt 7.

raport: Lindberg, Kampmann jt. (2009). *Views of Free from Bullying“ and the establishment of an anti-bullying culture*. CeBUFF, Roskilde University).

Kokkuvõtvalt võime öelda, et „Kiusamisest vabaks!“ meetodika kasutamise tingimused on otseselt suunatud positiivse ja toetava lasteasutuse kultuuri loomisele, kaasates sellesse protsessi nii kogu lasteasutuse personali kui ka lapsed ja lapsevanemad. Väga suurt tuge tunnetavad lasteaiaõpetajad juhtkonna ja kolleegide toetusest, mis viitab sellele, et vastastikuse hoolivuse ja sallivuse õhkkonnas on kergem ühiseid väärtusi ellu viia. Uurimusest ilmnenu vastastikuse õppimise näited iseloomustavad meetodika rakendamise praktikaid ning aitavad probleemidele leida lahendusi.

Lõpetuseks toome välja tähelepanekud, milleni jõudsim saadud tulemuste võrdlemisel **kontrollgrupilasteaias** (KG) läbi viidud analoogse uuringu tulemustega.

Õpetajad. Nii „Kiusamisest vabaks!“ meetodikat rakendavad õpetajad kui KG õpetajad on suutnud tagada rahuliku ja üldiselt lapsesõbraliku õhkkonna, kus sagedasi lastevahelisi konfliktolukordi ei esine. Siiski paistis silma, et KG õpetajad tõid „Kiusamisest vabaks“ meetodikat kasutavatest õpetajatest sagedamini esile mõne lapse häirivat käitumist ning vähem rõhutati positiivseid käitumisviise, mida kiusamise ennetamiseks kasutatakse. Kuigi KG õpetajate sõnul tegelevad nad igapäevaselt lastevaheliste suhete arendamisega, puudus neil lasteasutuse tasandil paika pandud strateegia ja meetodika, kuidas seda teha.

Lapsed. KG lastel olid olemas head mänguuskused, kuid vestluses sõprade ja kiusamise teemadel tõid nad pigem näiteid kaaslaste kohta, kes segavad ja häirivad teisi ning nende sõnavara oma mõtete ja tunnete väljendamisel oli võrreldes „Kiusamisest vabaks!“ meetodikat kasutavate õpetajatega napim.

Lapsevanemad. Nii nagu „Kiusamises vabaks!“ rühmade lapsevanemad, leidsid ka KG lapsevanemad, et kiusamine ei ole lasteaias veel tõsine probleem. Siiski hindasid KG vanemad probleemi tõsidust pisut kõrgemaks (10-p skaalal 3,4 p) kui „Kiusamisest vabaks!“ rühmade vanemad (10-p skaalal 2,7 p). Õpetajate oskusega rühmas positiivset õhkkonda hoida olid vanemad ühtviisi rahul. Samuti pidasid kõik lapsevanemad väga oluliseks kõiki „Kiusamisest vabaks!“ väärtusi – hoolivust, sallivust, austust ja julgust. Erinevusi ei esinenud ka vanemate hinnangutes väärtuste juurutamise keerukuse osas.

Kokkuvõte

Käesoleva uuringuosa peamiseks eesmärgiks oli hinnata kiusamise ennetamisele suunatud meetodika „Kiusamisest vabaks!“ tulemuslikkust lasteaedades, mida käsitleti nii õpetajate, lapsevanemate kui laste perspektiivist lähtuvalt. Meetodika keskmes on hoolivuse, sallivuse, austuse ja julguse edendamine lastegrupis, aga ka täiskasvanute (lasteasutuse personal, lapsevanemad) seas. Mitmekesiste meetodiliste materjalide peategelaseks on Sõber Karu, kes soosib avatud ja hoolivat suhtlust ning kellega lastel kujuneb enamasti südamlilik side. Turvaline ja rõõmsameelne foon loovad hea eelduse laste sõnaosavuse arenguks ja empaatiliseks suhtlemiseks.

Uuring näitas, et 9 kuud pärast koolitust, mil meetodikat oli praktiseeritud, oli **lasteaiaõpetajates kinnistunud arusaam meetodika sügavamast tähendusest**, mis lähtub lapsekesksest lähenemisest kasvukeskkonna loomisel. Ilmekaks näiteks sellest on ühe õpetaja arvamus: *“See on võimetus tegeleda väärtustega järjepidevalt ja lastele arusaadavas võtmes, panna läbi mängulise tegevuse lapsed ise olukordadesse, mis nõuavad probleemide lahendamist.”* Õpetajad peavad meetodilisi materjale sisukateks ja erinevaid võimalusi pakkuvateks, mida saab üle kanda õppetöösse ja reaalsesse suhtlusolukordadesse.

Õpetajatega võrreldes olid **lapsevanemate** tähelepanekud „Kiusamisest vabaks!“ meetodika rakendamise mõjust tagasihoidlikumad, sest tagasiside, mida lapsed ja lasteaiapersonal vanematele peegeldavad, on lasteasutusesti erinev. Lasteaiaid, kus kommunikatsioon on sagedane ja lapsevanemaid kaasav, olid vanemate tähelepanekud väga positiivsed. Mitmed lapsevanemad hindasid kõrgelt järjepidevat tegelemist väärtuste nagu hoolivus ja sallivus edendamisega, mille tulemusena suudavad lapsed oma mõtteid ja tundeid paremini väljendada ning kasvanud on soov teisi mõista ja abistada. Üldistava näitena siinkohal ühe lapsevanema arvamus: *“Laps on muutunud oma probleemide rääkimisel palju julgemaks. Küsib nõu ja tahab aidata.”*

Kiusamise kui probleemi tõsidus oli meetodika kasutuselevõtu käigus veelgi kahanenud, seda nii õpetajate kui lapsevanemate hinnangul. Õpetajad näevad positiivse õhkkonna loomise peamise tagatisena kiusamisolukordade kohest lahendamist ja arutelusid. Näiteks: *“Kiusamine avaldub periooditi mõne lapse puhul. Koheselt pöörame tähelepanu: räägime, arutame ja toome erinevaid näiteid, millest on kasu.”* Mõne lapse pidevat tõrjumist ei toonud pärast meetodika rakendamist välja enam ükski õpetaja; kasvanud oli aga nende hulk, kes leidsid, et kõikidel lastel on soovi korral alati mängukaaslane.

Nii õpetajate kui lapsevanemate hulgas domineerib selge arusaam, et **kiusamist on võimalik ennetada**. Eriti märgatav on see lapsevanemate hulgas, mis väljendub ilmekalt järgmises mõttes: *“Hoolimata sellest, et lapsi on palju ja nad tulevad väga erineva taustaga peredest, suudavad õpetajad luua ühtselt sõbraliku ja hooliva õhustiku.”* Selleks, et vanemad saaksid aktiivselt kaasa aidata kiusamise ennetamisele, on oluline, et nad oleksid informeeritud ja kaasatud mitmel erineval viisil.

Erilist tähelepanu väärivad õpetajate võimetus ja oskus **siduda „Kiusamisest vabaks!“ meetodiline arsenal lasteaia igapäevategevuste ning riikliku õppekavaga**. Õpetajatel on häid praktikaid selle kohta, kuidas Sõber Karu vahendusel on võimalik nii õppida kui ka suhtlemisprobleeme lahendada.

Lastevahelises suhtlemises, eriti eelkoolieas on oluline kehtestada konkreetsed käitumisreeglid, olles osa sotsialiseerumisprotsessist. Uuring näitas, et lapsed on võimelised lahendama kiusamisega seotud konfliktseid olukordi ja tegema nendest järeldusi, kuid see eeldab, et täiskasvanu loob raamistikku, mille piires lapsed võivad tegutseda ning õpivad toime tulema

kiusamisega, kui see puudutab neid endid või teisi. Rühmades, kus õpetajad rakendavad "Kiusamisest vabaks!" metoodika elemente igapäevaselt, **paistsid lapsed silma aktiivsema tundeid ja suhtlemist kirjeldava sõnalise eneseväljenduse poolest**. Nad suudavad arutleda väärtuste üle (nt "Ma aitan sõbra püsti, kui ta kukub", "Lohutan teda, kui ta on kurb", "Astun vahele, kui kaaslasele tehakse liiga") ja paljudel juhtudel kajastuvad need väärtused ka tegelikes käitumissituatsioonides (nt "Ma kohe lõpetan ja siis annan sulle, eks!"; kaaslaste kallistamine; sõbralik arutlemine klotsidest maja ehitamise käigus).

Kokkuvõtlikult võib öelda, et "**Kiusamisest vabaks!**" metoodika on lasteaia kontekstis **hõlpsasti rakendatav väärtuspõhine lähenemine**, sest:

- on lapsekeskne
- lähtub riikliku õppekava põhimõtetest
- hõlmab mitmekülgeid tehnikaid, mis haaravad erinevaid tunnetuskanaleid (karu kui vahendaja, massaaž, muusika, arutelud)
- soodustab koostööd lapsevanematega.

Tuginedes parimatele kogemustele, **julgustame õpetajaid**:

1. rakendama metoodikat **järjepidevalt**, igapäevaselt, lõimides selle elemente erinevatesse teemadesse ja tegevustesse;
2. kasutama metoodikat eelkõige **positiivses võtmes** (nt sobilike käitumisviiside märkamine ja tunnustamine; lahenduste üle arutlemine), mitte vaid valupunktidega tegelemise kontekstis;
3. hoidma aktiivset **sidet lapsevanematega** ja kaasama neid metoodika rakendamisse; samuti jagama vanemale tema lapse kohta positiivset tagasisidet.

II osa

“Kiusamisest vabaks!” metoodika rakendumine KOOLIDES

1. Eesmärgid ja uuringu taust

Uuringu peamine eesmärk oli hinnata kiusamise ennetamisele suunatud metoodika „Kiusamisest vabaks!“ tulemuslikkust koolides, kus see on mõeldud rakendamiseks 1.-4. klassides. Metoodika keskendub iseennast ja teisi väärtustava käitumiskultuuri arendamisele läbi vastastikuse hoolivuse, sallivuse, austuse ja julge prosotsiaalse tegutsemise. Taanis, kus väärtuskasvatusele tuginevat „Kiusamisest vabaks!“ metoodikat on rakendatud juba 2007. aastast alates, on selgunud, et edu saavutamine eeldab 1) efektiivseid kiusamisvastaseid õppevahendeid; 2) lapsevanemate kaasatust; 3) laste endi intensiivset kaasamist ebakohase sotsiaalse käitumise ennetamisse ning 4) haridusasutuse toetatavat panust kiusamisvaba keskkonna loomisel.

Eestis läbi viidud süsteemsesse 2-etapilisse tulemusuuringusse olid kaasatud nii klassiõpetajad, lapsevanemad kui lapsed. Kui uuringu esimese etapis selgitati õpetajate ja lastevanemate ootusi, vajadusi, väärtusi, teadlikkust ja murekohti ning laste sotsiaalset käitumist enne õpetajate osalemist „Kiusamisest vabaks!“ metoodika koolituse läbimist, siis teises etapis - kaheksa kuud hiljem – selgitasime, kas ja millised muutused on aset leidnud.

2. Uuringus osalejad

Uuringusse kaasati **20 kooli**, mille klassiõpetajad osalesid 2015.a. kevadel esmakordselt „Kiusamisest vabaks!“ metoodika koolitusel. Valimi koostamisel lähtuti põhimõttest, et esindatud oleksid erinevate piirkondade ja erineva suurusega koolide klassiõpetajad, lapsevanemad ja õpilased.

Tabel 1. Vastajate jagunemine koolide kaupa uuringu esimeses ja teises etapis.

Kool	I ETAPP			II ETAPP		
	Õpetajad	Lapsevanemad	Õpilaste-grupid*	Õpetajad	Lapsevanemad	Õpilaste-grupid*
Alu Lasteaed-Algkool	1	8	2	1	3	-
Halliste Põhikool	2	7	1	2	0	-
Imavere Põhikool	2	22	1	3	22	-
Keila Kool	2	-	-	0	0	-
Kernu Kool	2	14	2	2	9	1
Koonga Põhikool	2	0*	1	2	2	-
Kose Gümnaasium	3	51	1	3	13	1
Kunda Ühisgümnaasium	3	15	1	2	10	-
Laagri Kool**	-	-	-	4	52	-
Lagedi Kool	1	20	2	1	8	2
Mooste Põhikool	2	12	1	2	10	-
Paide Valla Lasteaed-Algkool	2	12	2	2	5	1

Kool	I ETAPP			II ETAPP		
	Õpetajad	Lapsevanemad	Õpilaste-grupid*	Õpetajad	Lapsevanemad	Õpilaste-grupid*
Rakvere Põhikool	2	-	-	2	23	-
Risti Põhikool	2	5	2	2	6	2
Tallinna Kivimäe Põhikool	2	41	2	2	17	2
Tallinna Kuristiku Gümnaasium	2	-	-	3	38	-
Tartu Kivilinna Kool	3	-	-	4	34	-
Tõstamaa Keskkool	3	11	1	2	6	-
Vinni Pajusti Gümnaasium***	1	-	-	-	-	-
Ülenurme Gümnaasium	2	-	-	3	18	-
<i>Kool määratlemata</i>	-	5	-	1	3	-
Kontrollgrupikool 1	4	14	1	3	33	2
Kontrollgrupikool 2	1	25	2	1	17	-
KOKKU	44	262	22	47	329	11

*Grupis 7-12 last

** Osales uuringu II etapis

*** Loobus projektis osalemisest

3. Uuringudisain

„Kiusamisest vabaks!“ metoodika tulemuslikkuse hindamiseks rakendati „enne-pärast“-uuringudisaini. Uuringu esimeses osas, mis viidi läbi enne metoodika koolitusi kevadel 2015, kaardistati nõ stardipositsioon: selgitati klassiõpetajate ja lastevanemate ootusi, murekohti, hinnanguid sotsiaalsele õhustikul klassis jm; samuti viidi läbi grupiintervjuud õpilastega, et saada ülevaade laste arusaamadest ja kogemustest seoses kiusamise ning prosotsiaalse käitumisega. Uuringu teine etapp toimus jaanuaris 2016, keskendudes olukorra hindamisele ajahetkel, mil õpetajad olid metoodikat poole aasta vältel praktiseerinud. Jätku-uuringu raames viidi taas läbi klassiõpetajate ja lastevanemate küsitlus ning grupiintervjuud õpilastega.

3.1 Küsimustike ülesehitus

Õpetajate ja lastevanemate küsimustikud sisaldasid järgmisi teemasid:

- ootused metoodikale, suhtumine kiusamise ennetamise võimalikkusesse ja metoodika toimivusse;
- kiusamise tõsidus ja avaldumisvormid klassis;
- kiusamist ennetavad väärtused ja nende juurutamine;
- metoodiliste materjalide kasutamine ja tegevuste rakendamine õpetaja poolt;
- metoodika kasutegurid ja rakendamisega seotud probleemid;
- õpetajate ja lastevanemate koostöö;
- õpetajate ettepanekud metoodika sisulise ja korraldusliku edendamise osas;

- kooli osalemine teistes programmides, mis pööravad tähelepanu väärtustele ja suhtlemisoskuste edendamisele.

3.2 Grupiintervjuud õpilastega

Grupiintervjuus osales 7-12 last 1.-4. klassist. Üks intervjuu, millesse oli kombineeritud kaks kirjalikku ülesannet, vältas ligikaudu 30 minutit ja oli üles ehitatud järnevalt:

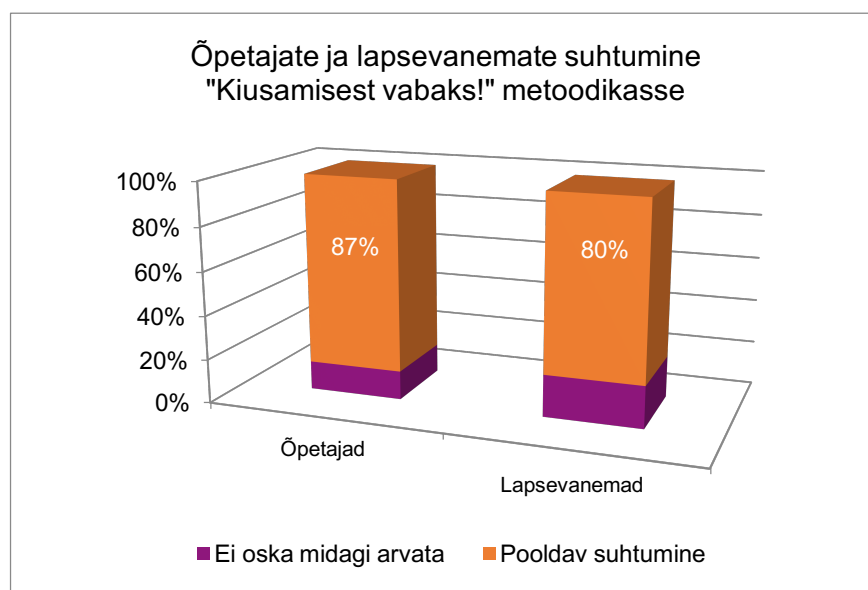
- sotsiaalne õhkkond klassis
- turvalise õhkkonna loomine ja hoidmine
- “Kiusamisest vabaks!” metoodika rakendamine
- õpetaja positiivsed jooned

4. TULEMUSED

4.1 Ootused ja tegelikkus

Uuringu esimesest etapist selgus, et nii õpetajate kui lastevanemate ootused “Kiusamisest vabaks!” metoodika suhtes olid üheselt kõrged.

Uuringu teine etapp näitas, et ka mõnekuise praktiseerimise järel oli hoiak metoodika suhtes üldjoontes pooldav: 87% õpetajatest ja 80% lapsevanematest väljendas oma positiivset meelestatust (joonis 1). Kõikides uuringus osalenutest leidsid vaid kolm lapsevanemat, et metoodika on täiesti kasutu. Kõhklevale seisukohale jääjate seas oli lapsevanemate osakaal suurem kui õpetajate oma (20% vs 13%), mis on mõistetav, sest vanemad puutuvad metoodika reaalse rakendamisega kokku vähem.

Joonis 1. Õpetajate ja lapsevanemate suhtumine „Kiusamisest vabaks!“ metoodikasse.

Õpetajate selgitustest koorus välja kaks peamist pooltargumenti:

1. Metoodika aitab luua ja hoida positiivset õhkkonda (10x)

Nt Lapsed saavad toetust ja see aitab konflikte ennetada.

Nt Metoodika aitab lastel paremini oma ja kaaslaste käitumist mõista, analüüsida ning leida positiivseid lahendusi.

Nt Kaebamisi ebaõigluse üle on jäänud palju vähemaks.

2. Põnev metoodiline materjal (9x)

Nt Elust enesest näited on head; suunavad küsimused ja viited aitavad teemaga ladusalt edasi minna, situatsioonipildid aitavad teemat illustreerida.

Nt Mul on 3. klass ja algul olin veidi skeptiline, et äkki see jääb neile nõ veidi "titekaks", et karud ja nii. Aga lausa vastupidi! Lapsed on väga hoos ja võtavad karusid ja kogu programmi suure entusiasmi. Vahel tuletavad mulle meelde, et "Õpetaja, nüüd peame küll karukoosoleku kokku kutsuma!" vms.

Nt Lastele meeldib väga massaaž.

Lapsevanemate silme läbi seisnevad metoodika plussid eelkõige järgmistes faktorites:

1. Varajane väärtuspõhine sekkumine, vahetu tegutsemine ja järjepidevus (47x)

Nt Ma väga pooldan, et seda metoodikat rakendatakse, sest lapsi, kes haiget saavad, on meie ümber väga palju. Kui lapseaeas ei õpetata märkama nõrgemat, siis täiskasvanu eas ei märgata üldse ning kiirelt antakse hinnanguid analüüsivata tagamaid.

Nt Järjepidev tegelemine aitab, eriti kui alustatakse varakult ja tehakse seda lastele mõistetavalt, mänguliselt.

Nt Kuna metoodika on juba lasteaiast tuttav, tulevad lapsed sellega ka koolis hästi kaasa.

Nt Õpetaja oskab juba varakult tekkivat probleemi ära tunda ja hakkab selle selgitustöö ja ennetusega tegelema. Lapsed saavad paremini aru põhjustest ja tagajärgedest, kui neile selgitada.

2. Lapsesõbralik kaasav meetod (19x)

Nt Lapse sõnadest meeldib talle kuulata ja mängides teiste klassikaaslastega õppida ning usaldama ja pidama lugu nii teistest ja ka märgata teisi.

Nt Kiusamist märgatakse, sellest räägitakse. Lapsed saavad ise igaüks karuga rääkida. Kuigi seda kõik kuulevad, on see ikkagi täiesti teine asi kui rääkida õpetajale. Kiusamisennetus kui mäng. Parim ennetus, sest nii on võimalik õppida, muutuda, turvaliselt ja vabatahtlikult.

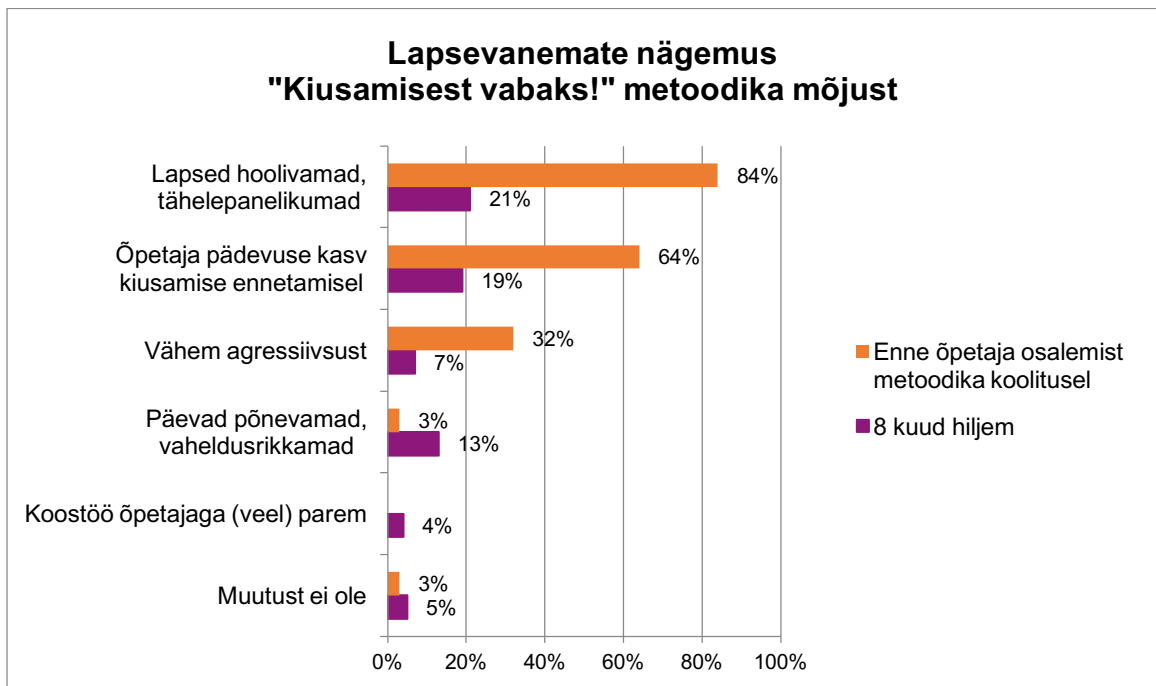
Nt Laps räägib kodus karukoosolekutest ja massaažist – need tegevused meeldivad talle väga.

Lapsevanemate kriitilisemad kommentaarid seisnesid peaaesjalikult mõõnduses, et neil puudub **igasugune info metoodika rakendamise kohta** (32x). Samuti väljendati, et metoodika on sümpaatne, ent reaalsuses õpetaja seda ei rakenda (8x).

Õpetajate negatiivse sisuga selgitused jagunesid kaheks: rakendamiseks on **keeruline leida aega** (5x) ja metoodikat peetakse **sobilikuks pigem lasteaiastele** (5x).

Joonis 3. Lapsevanemate hinnangud "Kiusamisest vabaks!" meetoodika mõjule enne klassiõpetaja osalemist koolitusel ja 8 kuud pärast koolitust.

Kokkuvõtlikult võib öelda, et kuigi nii vanemate kui õpetajate suhtumine "Kiusamisest vabaks!" meetoodikasse on pooldav, paistavad **meetoodikast lähtuvad muutused olevat õpetajate seisukohast selgemad kui lapsevanemate vaatenurgast**. See on ka mõistetav, sest õpetaja näeb ja analüüsib klassis toimuvat igapäevaselt ning on meetoodika rakendamise vahetu agent. Lapsevanem hindab muutusi eelkõige oma lapse seisukohast ja samuti õpetajapoolsele kommunikatsioonile tuginedes. Kooli-kodu koostöö kui "Kiusamisest vabaks!" meetoodika üks olulisi põhimõtteid on vaatluse all järgmises peatükis, kus keskendume detailsemalt meetoodika rakendamisele.

4.2 Meetoodika rakendamine

Selles peatükis võtame vaatluse alla "Kiusamisest vabaks!" meetoodika rakendamise - seda nii meetoodiliste materjalide kasutamise, erinevate tegevuste kui kooli-kodu koostöö võtmes.

4.2.1 Rakendamise sagedus ja strateegiad

Meetoodiliste materjalide kohver on ligikaudu pooltel õpetajatest kasutuses korra nädalas, kolmandikul korra kuus ja viiendikul veelgi harvemini või üldse mitte. Vaid üks õpetaja väljendas, et kasutab kohvrit igapäevaselt. Taani uuringust ilmnes, et tervelt 25% koolipersonalist ei ole üldse kohvri materjale kasutanud ja kolme liiki materjali on kasutatud ainult üle 40% (vt 7. raport:

Lindberg, Kampmann jt. (2009). Views of Free from Bullying“ and the establishment of an anti-bullying culture. CeBUFF, Roskilde University).

Gruppidevaheliste erinevuste analüüs (t-test, $p < 0,05$) näitas, et **õpetajad, kes kasutavad metoodikat sagedamini, hindavad selle tulemuslikkust selgelt enam** kui metoodikat harvemini rakendavad kolleegid. Täpsemalt, õpetajad, kes kasutavad metoodilist kohvrit vähemalt korra nädalas ja lõimivad erinevaid tegevusi paindlikult igapäevaelu, nimetasid sagedamini positiivseid muutusi laste sotsiaalses käitumises, hindasid koolipäevi vaheldusrikkamaks ja töid välja parema koostöö lapsevanematega.

Uurides õpetajatelt, millise loogika alusel nad metoodikat kasutavad, selgus, et kõige enam tehakse seda **vajadusepõhiselt** (80% õpetajatest), millele järgneb metoodika **sobitamine õppekavas käsitletavate asjakohaste teemadega** (36% õpetajatest) ja viimaks praktiseerimine **vastavalt planeeritud ajakavale** (23% õpetajatest). Mitmed õpetajad korraldavad karukoosolekuid regulaarselt, kasutades selleks iganädalast klassijuhatajatundi või klassihommikuid.

Olulise tulemusena selgus, et **metoodika efektiivsust märkasid enam need õpetajad, kes kasutavad kõiki nimetatud strateegiaid** – nii ajalist regulaarsust, õppekavaga sobitamist kui vajadusepõhist reageerimist (t-test, $p < 0,05$). Ainult vajadusepõhise sekkumise rakendamine viitas paljudel juhtudel asjaolule, et õpetaja ei kasuta metoodikat süsteemselt, vaid võtab selle elemendid aeg-ajalt kasutusele kui abinõu probleemolukordade lahendamiseks.

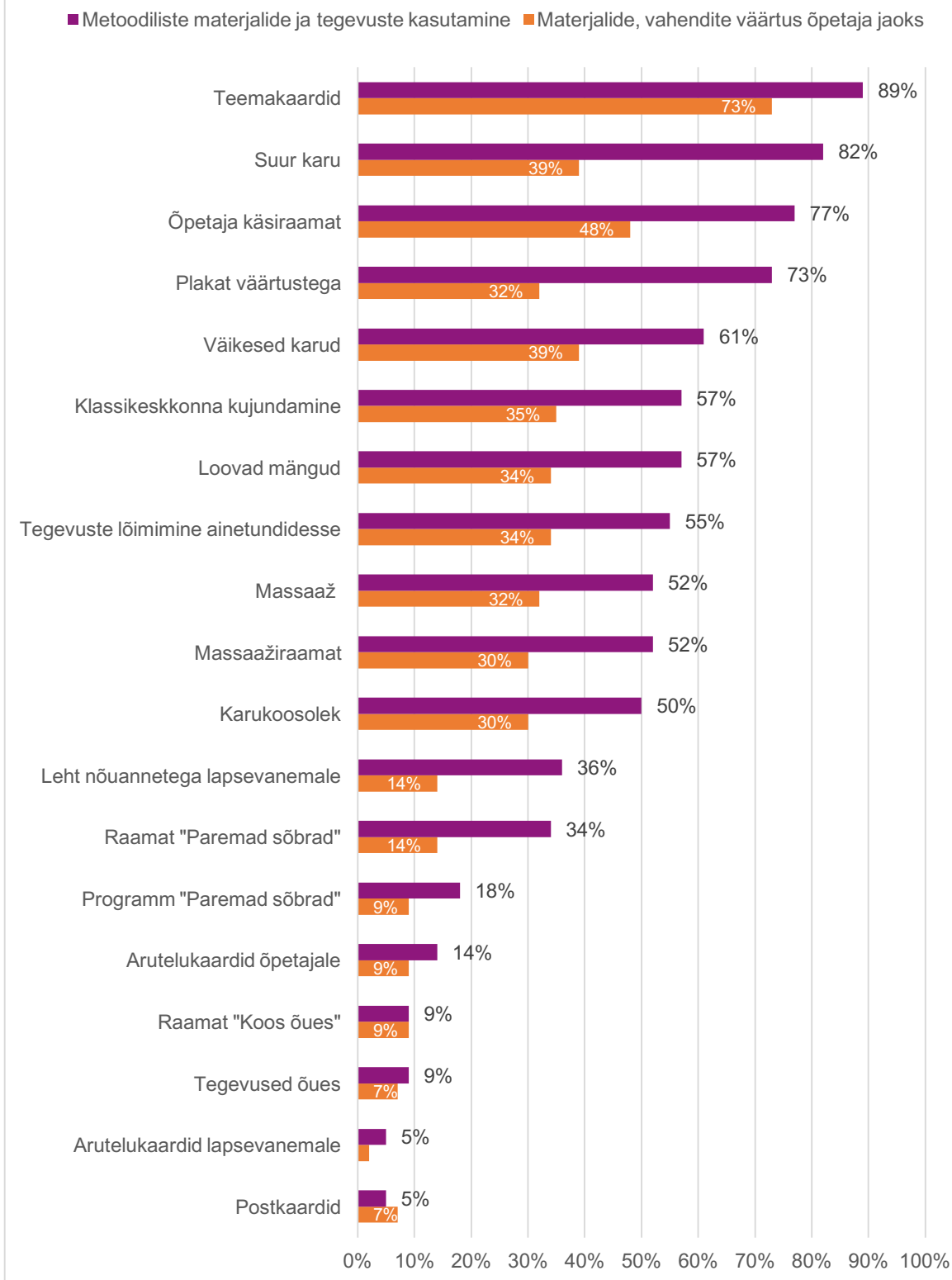
Ka taanlaste uuring näitas, et suuremat edu saavutasid koolid, kus kohvri materjalide kasutamine oli integreeritud kooli igapäevategevusse, see tähendab, et nende kasutatamine järjepidevalt ja süsteemselt avaldab ka suuremat ja pikaajalisemat mõju laste sotsiaalsete suhete arengule.

4.2.2 Metoodiliste materjalide kasutamine ja tegevuste rakendamine

Uuringutulemused näitavad, et õpetajad kasutavad metoodika raames enim teemakaarte, pidades neid ühtlasi metoodilistest materjalidest kõige väärtuslikemaks. Kasutatavuse pingereas on teisel kohal “Kiusamisest vabaks!” sümbol, Söber Karu, väärtuslikkuse poolest aga õpetaja käsiraamat. Õpetajad hindavad ja kasutavad kiusamist ennetavas tegevuses ka väikesi karusid ning plakati viie põhiväärtusega. Populaarsed on ka loovad mängud, klassikeskkonna kujundamine metoodika sümboolikaga ja tegevuste lõimimine ainetundidesse. Ligikaudu pooled õpetajatest kasutavad ja väärtustavad metoodikaspetsiifilist massaaži ning samuti karukoosolekute läbiviimist. Detailsema ülevaate õpetajate hinnangutest metoodiliste materjalide ja tegevuste rakendamise ning nende väärtuse kohta annab joonis 4 (järgmisel lehel).

Taani koolipersonal hindab metoodilisi materjale üldiselt väga headeks, sest need on praktilised, konkreetsed ja kergesti kasutatavad. Samas ilmnes, et õpetajad kasutavad eelkõige konkreetseid materjale, millega kaasneb mingi praktiline tegevus. Tegevused, mis on komplitseeritumad ja nõuavad näiteks millegi läbilugemist, kasutatakse minimaalselt. See ilmnes eelkõige programmi lülitunud uutes koolides, kuna eelnevalt osalenud koolidel oli juba kujunenud avaram vaade materjalide kasutamisest (vt raport 8, Lindberg, Lehrmann jt (2009). Experiences of using the school suitcase and the friendship programme „Better Buddies“. CeBUFF, Roskilde University).

Metoodiliste materjalide ja tegevuste kasutamine ning nende väärtus õpetajale

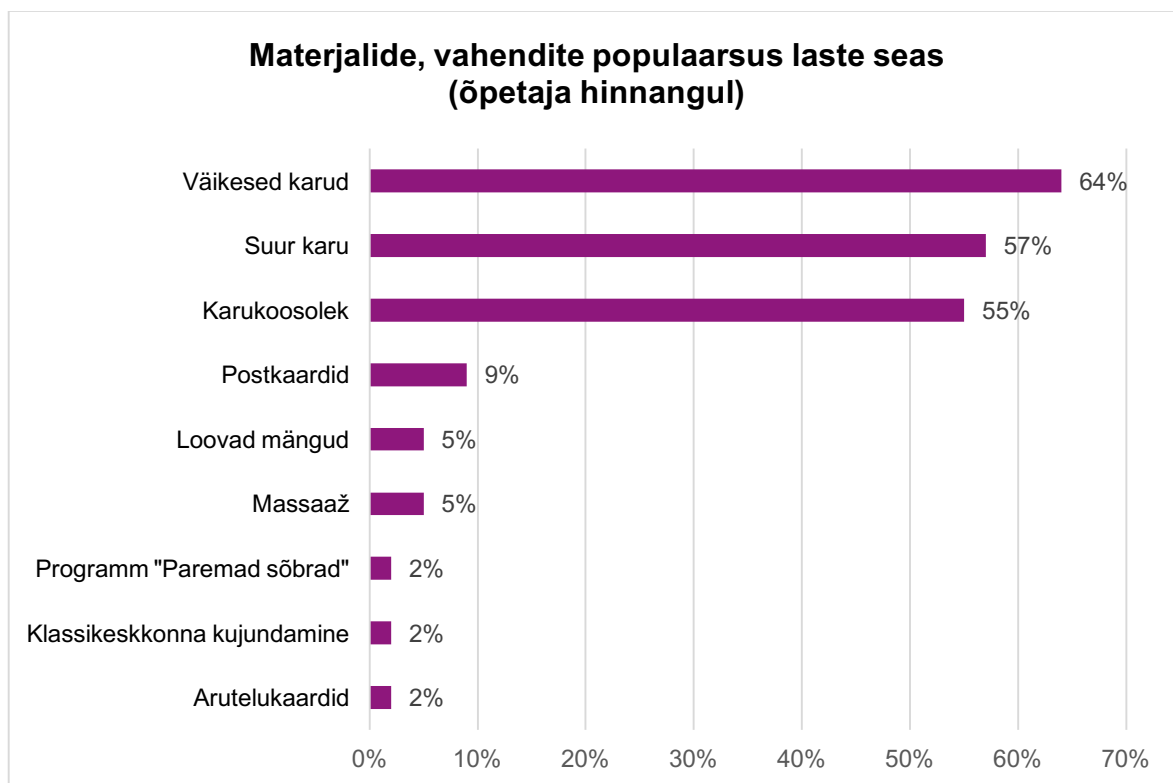

Joonis 4. Metoodiliste materjalide ja tegevuste kasutamine ning nende väärtus õpetajate jaoks.

Mitmed õpetajad on lisanud tegevuste repertuaari omalt poolt loovaid lahendusi, mis täiendavad suurepäraselt “Kiusamisest vabaks!” metoodikat. Mõned näited:

- *Meil on klassis karu postkast, kuhu kirjutame oma muredest ja rõõmudest. Neljapäeval avame postkasti ning loeme, analüüsime kirju ning anname nõu üksteisele.*
- *Programmi "Paremad sõbrad" ei kasuta üks-üheselt metoodika järgi. Paremate sõprade asemel on meil suured sõbrad, kes õpivad 5. klassis.*
- *Koostasime Karude raamatu ja tegime kooli poolt lasteaiale ühise sünnipäevakaartide komplekti: Karud, tort ja lilled koos soovidega.*

Joonis 5 näitab, milline on õpetajate arusaam metoodiliste vahendite ja tegevuste populaarsusest laste seas. Õpetajate hinnangul meeldivad lastele eelkõige **suur ja väike karu ning karukoosolekud**. Üks õpetaja tõi välja traditsiooni, mis meeldib lastele ka väga: *“Igal neljapäeval loosime välja, kelle koju läheb suur karu nädalavahetuseks. See laps esineb järgmises tunnis: näitab pilte, jutustab oma seiklustest karuga”*.

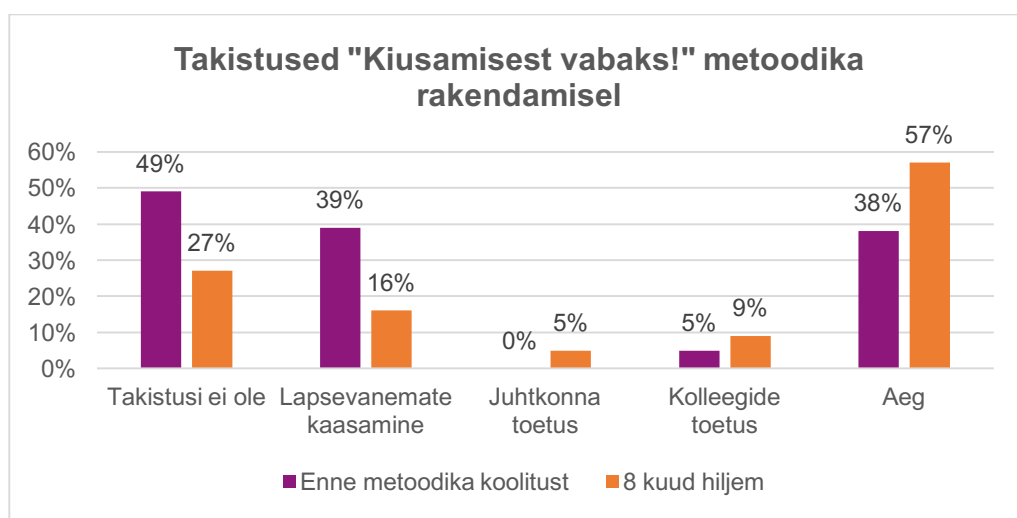

Joonis 5. Õpetajate hinnang metoodiliste materjalide ja tegevuste populaarsusele laste seas: “Milised materjalid/ tegevused lastele meeldivad, milliseid tegevusi nad enim naudivad?”

Intervjuudest lastega jäi täiendavalt kõlama, et üks kindlatest lemmikutest on ka massaaž, mille populaarsust tõstsid esile vaid üksikud õpetajad. Kõik grüpiintervjuudes osalenud lapsed, kes olid metoodikaga kas lasteaia või koolis kokku puutunud, kirjeldasid **massaaži kui meeldivat ja lõõgastavat tegevust, millest tuntakse koolis puudust**. Seega võivad õpetajate hinnangud peegeldada mõnel juhul ka iseenda eelistusi üht või teist tegevust rakendada.

4.2.3 Takistused metoodika rakendamisel

Enne "Kiusamisest vabaks!" metoodika koolitusel osalemist olid pooled uuringus osalenud õpetajatest optimistlikud, märkides, et ei näe metoodika rakendamisel mingeid erilisi takistusi. Ülejäänud õpetajate poolt jäid peamiste kartustena kõlama ajanappus ja lapsevanemate kaasamise probleem. Kaheksa kuud hiljem antud hinnangud näitasid, et lapsevanemate kaasamine oli osutunud märksa väiksemaks probleemiks, ajanappus seevastu suuremaks. Samuti oli kahanenud nende õpetajate osakaal, kes leidsid, et ei ole metoodika rakendamisel ühegi olulise takistusega pörkunud. Siiski oli neid õpetajaid enam kui neljandik. Joonisel 6 on toodud võrdlev ülevaade.

Joonis 6. Takistused "Kiusamisest vabaks!" metoodika rakendamisel – prognoos ja tegelikkus.

4.2.4 Positiivsete tingimuste ja kiusamist ennetava tegevuse seosed

Õpetajad, kes märkisid, et ei ole kogenud ühtegi suuremat takistust metoodika rakendamisel, väljendasid võrreldes teistega tugevamat veendumust, et kiusamine on ennetatav (t-test, $p < 0,05$). Veelgi ühesemalt tuli see seos välja ajakasutuse puhul: õpetajad, kes on leidnud viisi "Kiusamisest vabaks!" metoodika lõimimiseks ainetundidesse ja rakendamiseks paindlikult koolipäeva sees, olid kiusamise ennetatavuses kindlamini veendunud kui need õpetajad, kes märkisid, et nad ei ole leidnud metoodika rakendamiseks piisavalt aega (t-test, $p < 0,01$).

Korrelatsioonanalüüs näitas, et mida enam **jagavad õpetajad muljeid kolleegidega** metoodika rakendamise teemal, seda tugevam on ka nende pooldav suhtumine metoodikasse ($r = 0,56$, $p < 0,001$).

4.2.5 Kommunikatsioon kooli ja kodu vahel

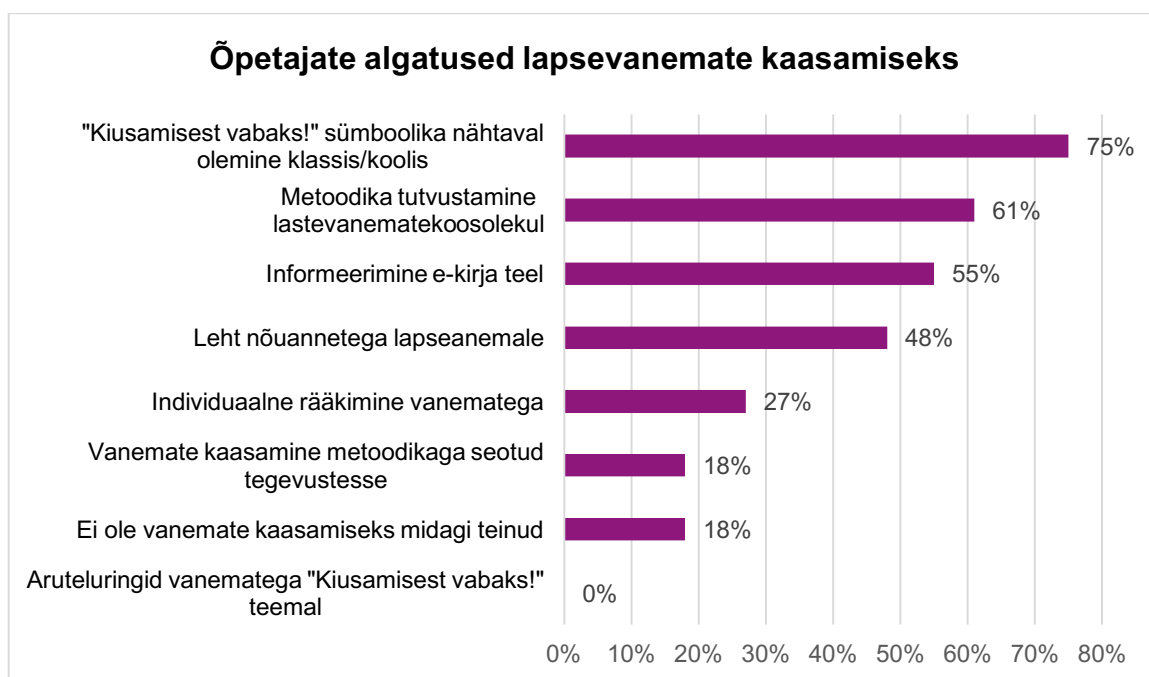
Uurisime õpetajatelt, milliseid samme on nad astunud vanemate kaasamiseks "Kiusamisest vabaks!" metoodika raames. Samuti küsisime tagasisidet lapsevanematelt – kas ja mil viisil on jõudnud kodudeni info metoodika rakendamisest klassis.

Õpetajad töid enim välja “Kiusamisest vabaks!” sümboolika (karu, kohver, plakatid, laste tööd jne) nähtaval olemist, teiseks metoodika tutvustamist lastevanematekoosolekul ja kolmandaks vanemate informeerimist kirja teel. Üks õpetaja tõi täiendavalt välja klassi tegemisi kajastava blogi, mis on saanud vanemate positiivse vastukaja osaliseks. Ligi viiendik õpetajatest märkis aga, et ei ole vanemate kaasamiseks omalt poolt midagi teinud.

Pisut enam kui neljandik õpetajatest on rääkinud vanematega metoodikast lisaks ühisele teavitamisele ka individuaalselt. Samuti on õpetajaid, kes on kaasanud lapsevanemaid erinevatesse metoodikaga seotud tegevustesse. Mõned näited:

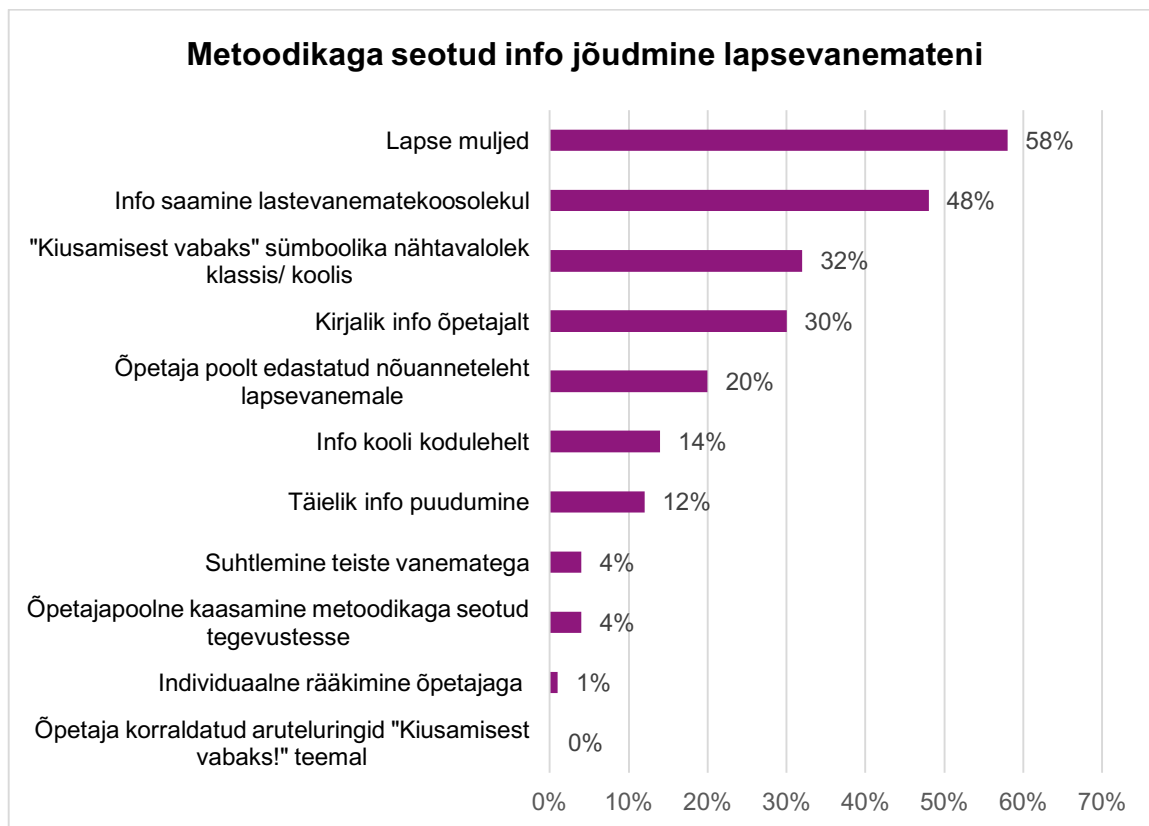
- *Lapsevanemad valmistasid väikestele karudele riided selga.*
- *Lapsed koos vanematega kirjutasid joonistatud karule juurde, milline on hea sõber.*
- *Meil käib suur karu kodudes koos suure märkmikuga. Sinna tehakse pilte ja kirjutatakse, mida karu nägi külaskäigul. Lisaks käib karu nüüd koos päevikuga uuel ringil, kus pered peavad kirjutama sellest, mida nemad kõige enam väärtustavad.*

Joonis 7 annab ülevaate õpetajate algatustest, mis aitavad kaasata lapsevanemaid “Kiusamisest vabaks!” metoodika rakendamisse.

Joonis 7. Õpetajate algatused vanemate kaasamiseks: “Milliseid samme olete astunud lapsevanemate kaasamiseks “Kiusamisest vabaks!” metoodika raames?”

Lapsevanemate hinnangute kohaselt jõuab teave metoodika rakendamise kohta kodudesse peamiselt **lapse kaudu**, kes on jaganud muljeid tegevustest. See on iseenesest rõõmustav tulemus, mis näitab, et lapsed on metoodikast haaratud ja jagavad seda ka kodus. Teisel kohal on info saamine lastevanematekoosolekul ja kolmandana toodi välja “Kiusamisest vabaks!” sümboolika nähtavalolek koolis. Järgnevad kirjaliku infojagamise variandid nagu õpetaja e-kirjad, nõuanneteleht lapsevanemale ja teave kooli kodulehel. Täielik loetelu infokanalitest on toodud joonisel 8.

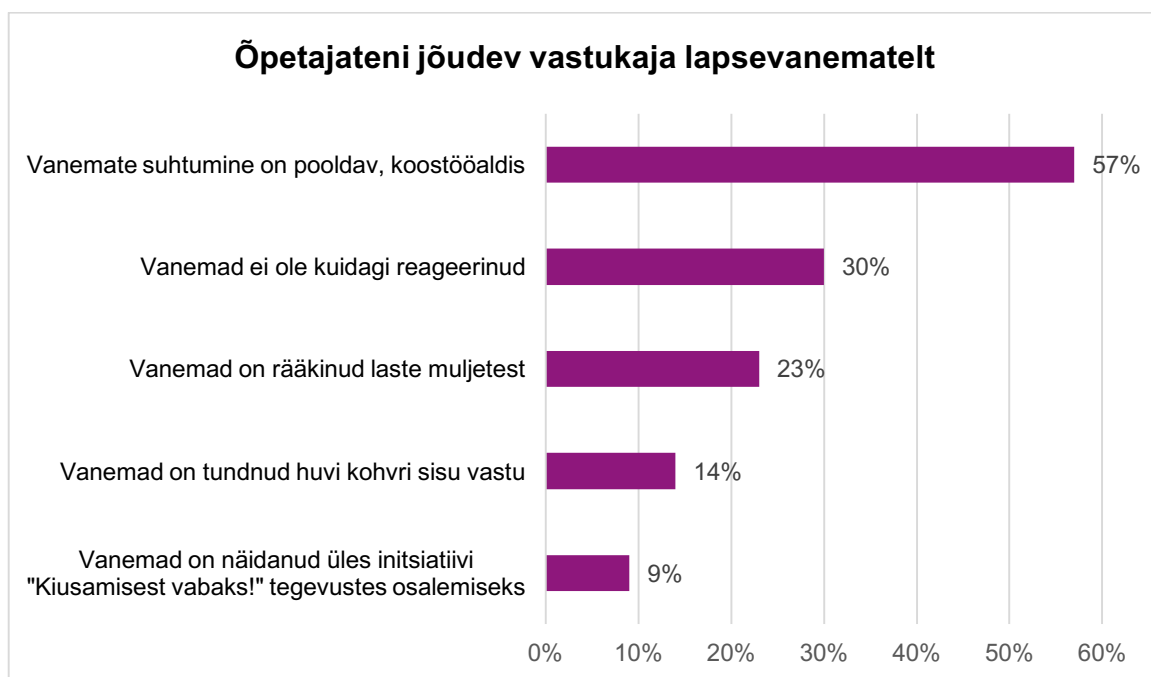
Joonis 8. Metoodikat puudutava info jõudmine lapsevanemateni: "Kas ja mil viisil on Teieni "Kiusamisest vabaks!" metoodika rakendamise seotud info?".

Taani uuringust selgus, et enamik vanematest oli projektist teadlik ja nad said vastavat informatsiooni erinevatest allikatest – lastevanemate koosolekult, meediast, koju saadetud kirjast jt. Üldine järeldus on siiski, et Taanis on lasteaia ja eelklassi lapsevanemad võrreldes koolilaste vanematega saanud tunduvalt rohkem mitmekülgset infot. Nii nagu Eestis, jõuab ka Taanis projektiga seotud info koduni suuresti lapse muljete kaudu. Lapsed räägivad eelkõige karust, massaažist ja koosolekutest.

(Vt: 1. raport: Kamstrup-Knudsen, Kampmann jt (2007). *The first report from the follow-up research project about the Save the Children Denmark "Free from Bullying" Project*. CeBUFF, Roskilde University).

Nagu jooniselt 8 näha, on õpetajate ja vanemate arusaamad infoliikumisest mõneti erinevad. Kui üle poole õpetajatest märkis, et nad on informeerinud lapsevanemaid metoodika rakendamisest kirja teel, siis sedasama leidis alla kolmandiku lapsevanematest. Veelgi suuremad käärid ilmnesid silmast-silma infovahetuse osas: 27% õpetajatest märkis, et on rääkinud lapsevanematega metoodikast individuaalselt, vanematest tunnistas seda vaid 1%. Arvamuste erinevused võivad peituda mitmetes asjaoludes, alates kommunikatsioonimürast kuni erinevate tõlgendusteni. Tulemus on aga selgeks indikaatoriks, et kaasav teavitustöö nõuab senisest enam tähelepanu. Seda kinnitavad ka lapsevanemate kommentaarid nagu "Soovin, et klassijuhataja hoiaks meid rohkem kursis, kas siis e-kirjade või koosolekute vormis."; "Väga põnev oleks vanemana ka rohkem selle projekti sees olla, et kodust oskaks võib-olla ka rohkem kaasa rääkida. Võib-olla on mõningaid asju, mille peale ise ei ole tulnudki."; "Sooviksin intensiivsemat tagasisidet ja vanemate koolitamist, kuidas meie saaksime aidata.".

Uurisime täiendavalt, millist vastukaja on õpetajad saanud lapsevanematelt seoses “Kiusamisest vabaks!” meetodika rakendamisega. Enamik õpetajaid märkis, et vanemate suhtumine on pooldav ja koostööaldis. Mitte ükski uuringus osalenutest ei viidanud vanemate negatiivsele tagasisidele. Pea neljandik õpetajatest tõi ka välja, et on saanud vanematelt tagasisidet selle kohta, mida lapsed on neile kodus metoodikast ja/või kiusamise ennetamisest rääkinud. Ligi kolmandik õpetajatest märkis aga, et vanemad ei ole metoodika kasutuselevõtule omalt poolt kuidagi reageerinud. Teisi tulemusi arvesse võttes võib öelda, et viimane viitab pigem vaikivale poolehoiule kui ükskõiksusele. Joonisel 9 on toodud pingerida õpetajatele silma jäänud tagasisidest vanemate poolt.

Joonis 9. Õpetajateni jõudev lapsevanemate vastukaja “Kiusamisest vabaks!” meetodika osas.

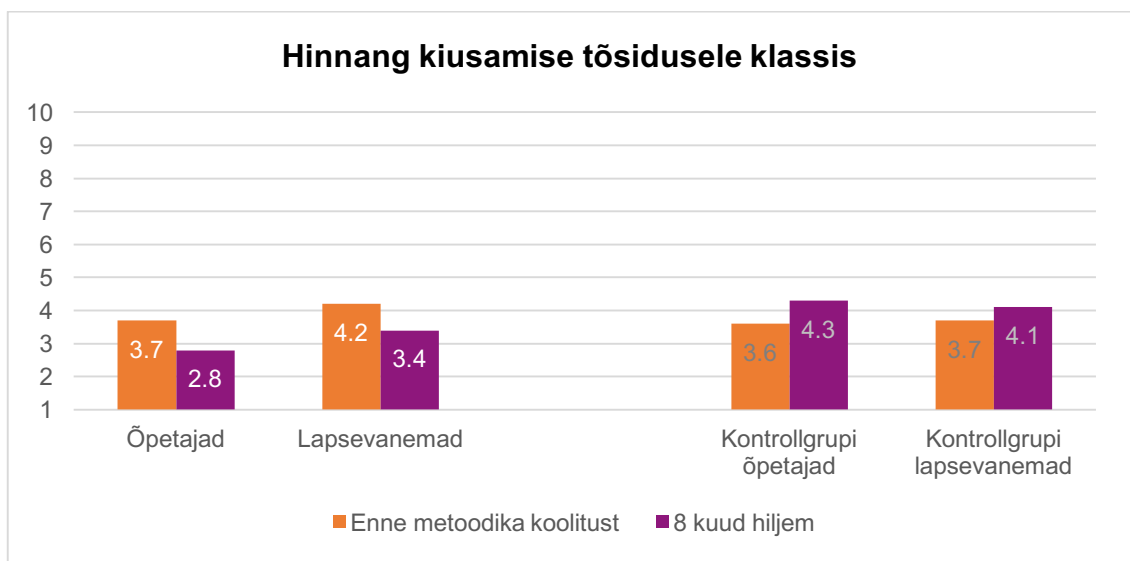
Taani uuringu kohaselt on koolilaste vanemate huvi projekti vastu oluliselt väiksem kui lasteaias. Eestis läbi viidud uuringu põhjal sedavõrd suurt kontrasti välja tuua ei saa, pigem tunnetab enamik õpetajatest lapsevanemate selgelt pooldavat suhtumist.

Kooli ja kodu koostööl on “Kiusamisest vabaks!” meetodika rakendamises tähtis roll, mistõttu on oluline, et õpetajad kaasaksid vanemaid järjepidevalt infovahetusse, mis puudutab “Kiusamisest vabaks!” meetodilisi tegevusi ja nende eesmärgi. Kuigi õpetajal ei ole võimalik perede toetuse eest täit vastutust võtta, saab ta protsessi juhina vanemate osalust siiski olulisel määral mõjutada. Ühtse arusaama kujunemiseks suhtluskultuurist ning kiusamise ennetamiseks oluliste väärtuste mõistmiseks on oluline mitte ainult informeerida, vaid koos vanematega ka erinevaid olukordi läbi arutada. Seda kinnitab metoodikat edukalt rakendavate õpetajate praktika. Samuti on soodsaks platvormiks enamiku vanemate pooldav ja koostööaldis suhtumine metoodikasse.

4.3 Muutused kiusamise esinemises

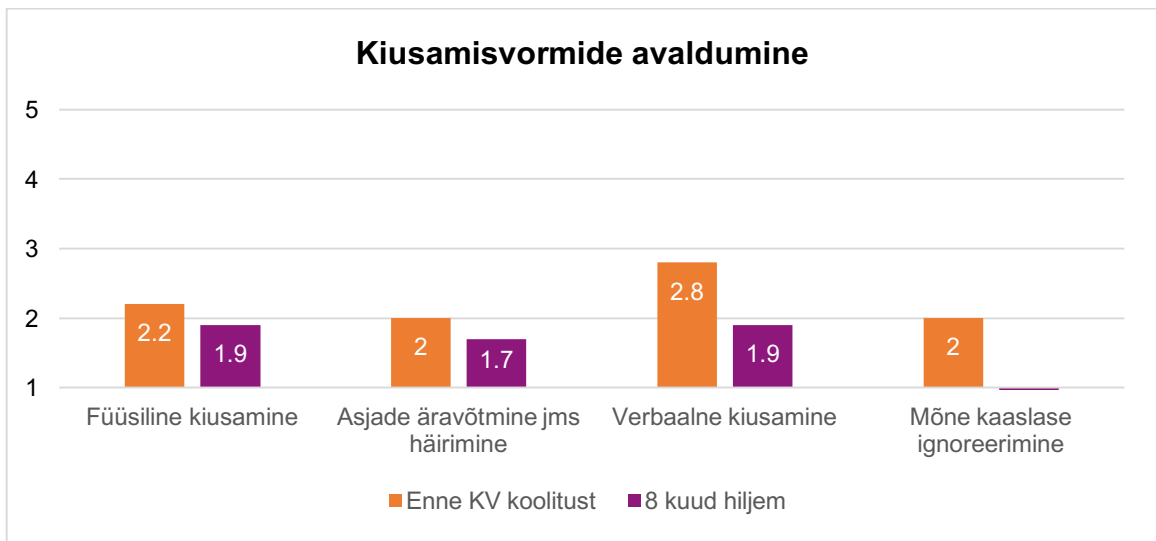
Palusime õpetajatel ja lapsevanematel hinnata, kui tõsiseks probleemiks nad kiusamist klassis peavad, seda nii “Kiusamisest vabaks!” metoodika koolituse eel kui kaheksa kuud pärast koolitust. Selgus, et **nii õpetajate kui lapsevanemate hinnang kiusamise tõsidusele oli metoodika rakendamise järel madalam kui enne**. Kui enne koolitust oli keskmine hinnang 10-punkti skaalal (1 – probleem on olematu ... 10 – probleem on väga tõsine) 4 punkti, siis metoodika rakendamise perioodi järel oli lapsevanemate hinnang langenud 3,4 punktile ja õpetajate oma veelgi - 2,8 punktile. Kontrollgrupikoolides, kus metoodikat ei rakendatud, olid nii õpetajate kui lapsevanemate hinnangud kiusamise problemaatilisusele, vastupidi, pisut kasvanud. Võrdlev info on toodud joonisel 10.

Joonis 10. Õpetajate ja lastevanemate hinnang kiusamise probleemi tõsidusele klassis enne “Kiusamisest vabaks!” metoodika koolitust ja 8 kuud hiljem. Skaala: 1 – probleem on olematu ... 10 – probleem on väga tõsine.

Õpetajate selgitustest tuli välja, et lapsed on valdavalt sõbralikud ja abivalmid. Aeg-ajalt esineb aga tähelepanu vajadusest ja oma positsiooni kehtestamisest tulenevaid suhtlemisprobleeme, samuti kaaslaste ütluste ja signaalide vääritlemist ning emotsionaalset reageerimist. Õpetajate hinnangul aitab head õhkkonda hoida kohene tähelepanu pööramine juhtunule – arutamine, selgitamine ja põhjendamine. Samuti tõid õpetajad välja inimlikest väärtustest rääkimise olulisuse.

Võrreldes kiusamise erinevatele vormidele antud hinnanguid enne “Kiusamisest vabaks!” metoodikaga tutvumist ja 8 kuud hiljem, oli näha märgatavat muutust: õpetajad hindasid **suusõnalist kiusamist (narrimist, mõnitamist, nimedega hüüdmist jne) ja kaaslaste ignoreerimist oluliselt vähem avalduvaks probleemiks kui enne**. Väike langus oli toimunud ka teiste kiusamise vormide avaldumises. Kontrollgrupikoolides oli kiusamise avaldumine läbivalt kõrgem. Joonis 11 annab võrdleva ülevaate.

Joonis 11. Kiusamisvormide avaldumine enne metoodika koolitust ja 8 kuud hiljem. Skaala: 1 – ei avaldu üldse ... 5 – avaldub suurel määral.

Lapsevanemate kommentaaridest selgus samuti, et laste vahel valitseb pigem sõbralik ja toetav õhkkond. Mõned lapsevanemad viitasid ka õpetaja tähtsusele suhtluskultuuri paranemises. Nt: *“Probleem on eksisteerinud varasemalt või eksisteerib ka praegu vähesel määral, aga nüüd pööratakse sellele rohkem tähelepanu ja tegeletakse sellega koheselt”*. Samas tõid mitmed lapsevanemad välja, et esineb siiski ka süstemaatilist kiusamist, eelkõige verbaalset (narrimist, nimedega hüüdmist jne). Samuti mainiti, et kiusajad on sageli vanemate klasside õpilased. Kiusamist pidas väga tõsiseks probleemiks 12% lapsevanematest.

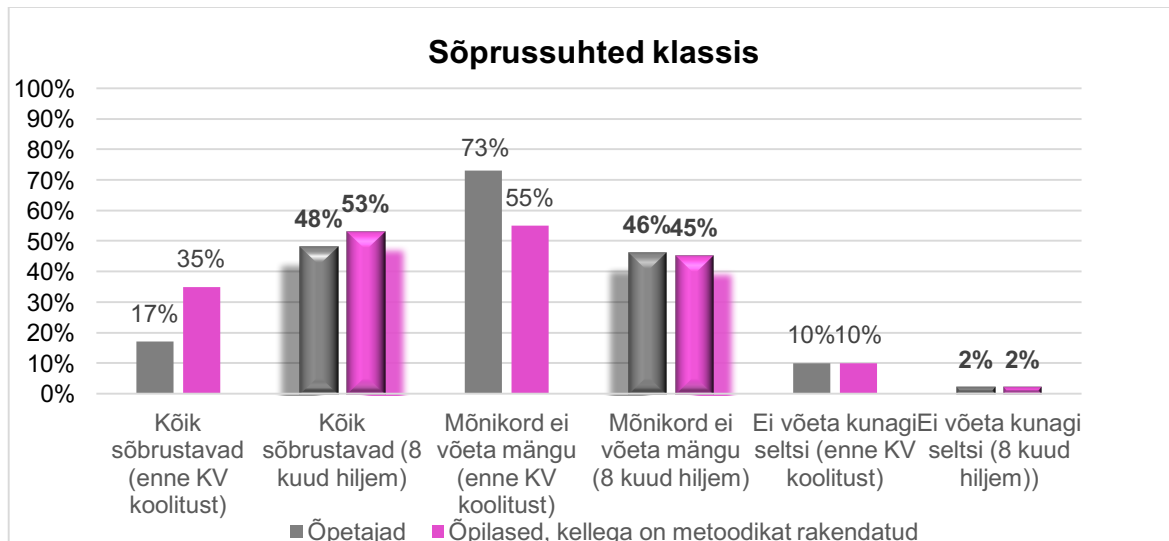
Õpetajatelt ja õpilastelt uurisime täiendavalt lastevahelise sõbrustamise kohta klassis. Täpsemalt, kas kõikidel lastel on alati mängukaaslane või on ka lapsi, kellega ei taheta sõbrustada. Kui enne “Kiusamisest vabaks!” metoodika koolitust leidis enamik õpetajatest, et nende klassis on lapsi, keda ei taheta mõnikord mängu võtta, väitis 8 kuud hiljem seda sama alla poole õpetajatest. Hüppeliselt oli tõusnud nende õpetajate osakaal, kes märkisid, et kõikidel lastel on soovi korral alati mängukaaslane, ning oli vaid üks õpetaja, kes tõi välja, et osad lapsed kannatavad pideva tõrjumise all.

Õpilased lahendasid grupiintervjuu käigus individuaalselt väikese kirjaliku ülesande: kolmest etteantud kirjeldusest tuli valida välja see, mis iseloomustab nende klassi kõige täpsemini ning joonistada vastuseks kirjelduse kohta käiv nägu:

- 😊 - meie klassis saavad kõik lapsed omavahel hästi läbi ja on sõbralikud
- 😞 - mõnda last ei taheta vahel kampa võtta ja ta tunneb end siis kurvana
- 😐 - mõnel lapsel ei ole klassis mitte ühtegi sõpra

Selgus, et enam kui pooled lastest, kellega oli rakendatud “Kiusamisest vabaks!” metoodikat, hindasid oma klassi õhustikku rõõmsa näoga (😊), kurva näo (😞) joonistas vaid üks laps. Lapsed, kelle õpetaja ei ole tegelikkuses metoodikat rakendanud, joonistasid hinnanguks valdavalt tõsise näo (😐), neljandik neist kurva näo (😞) ja vähem kui kümnendik rõõmsa näo (😊), mis sarnanes

enne metoodika koolitust antud hinnangutele. Kontrollgruppide tulemused jäid samuti samale tasemele. Joonis 11 annab eelkirjeldatust jaotusest täpsema ülevaate.

Joonis 12. Õpetajate ja õpilaste hinnangud sõprussuhtetele klassis enne ja pärast õpetajate osalemist “Kiusamisest vabaks!” metoodika koolitusel. NB! Joonis kajastab õpilasi, kelle õpetaja on metoodikat järjepidevalt rakendanud.

Kokkuvõtlikult võib öelda, et klassides, kus “Kiusamisest vabaks!” metoodikat aktiivselt rakendatakse, on selgelt näha ka positiivseid muutusi suhtlusõhkkonnas.

Taani uurimusest ilmnes, et need lapsed, kes on sageli ilma mängukaaslaseta ja tunnevad end haavatavana, leiavad sagedamini, et neid kiusatakse. Laste arusaamine sellest, millal sotsiaalselt tundlikku käitumist käsitletakse kiusamisena ja millal mitte, on taanlaste andmetel äratanud ka vanemate tähelepanu. Uurijate hinnangul on vanemate selline tähelepanek märk “Kiusamisest vabaks!” metoodika selgest mõjust, sest võime eristada tahtlikku kiusamist lihtsalt naljatlemisest, on oluline pedagoogiline võit.

Laste arusaamadele tuginedes töid taani uurijad välja mõned üldised tendentsid (Vt raport 6, Lindberg, S., Hjort-Madsen, P. Jt (2009). Perspectives on bullying and experiences of „Free from Bullying“. CeBUFF, Roskilde University):

- 1) üldiselt on lastel küllaltki **kogenud ettekujutus kiusamisest** kui fenomenist, seda nii kiusamise mõiste määramisel kui ka teadmistest selle kohta, milles kiusamine avaldub;
- 2) oluliseks aspektiks kiusamise olemuse hindamisel on laste arusaam, et **kiusamine ei ole alati tahtlik akt**, vaid seda tehakse sageli nalja pärast;
- 3) lapsed on sageli võimelised lahendama konflikte, kasutades erinevaid **sõnalisi vahendeid**;
- 4) laste kogemustele tuginev refleksioon seoses narrimise ja kiusamisega ei peata automaatselt üksteise kiusamist, vaid see nõuab märksa rohkem teadmisi ja kogemusi, kuidas **arendada lastes empaatiatunnet** teiste suhtes;
- 5) kiusamisel on pikaajaline **negatiivne emotsionaalne mõju**.

“Kiusamisest vabaks!” metoodika on suunatud aktsepteeriva ja kaasava õhustiku kujundamisele ning on tõhus võimalus tõrjutuse ja üksildustunde ennetamiseks. Seda kinnitavad ka Eesti uuringu tulemused – **kiusamine on vähenenud ja suhtlusõhustik muutunud võrreldes varasemaga hoolivamaks.**

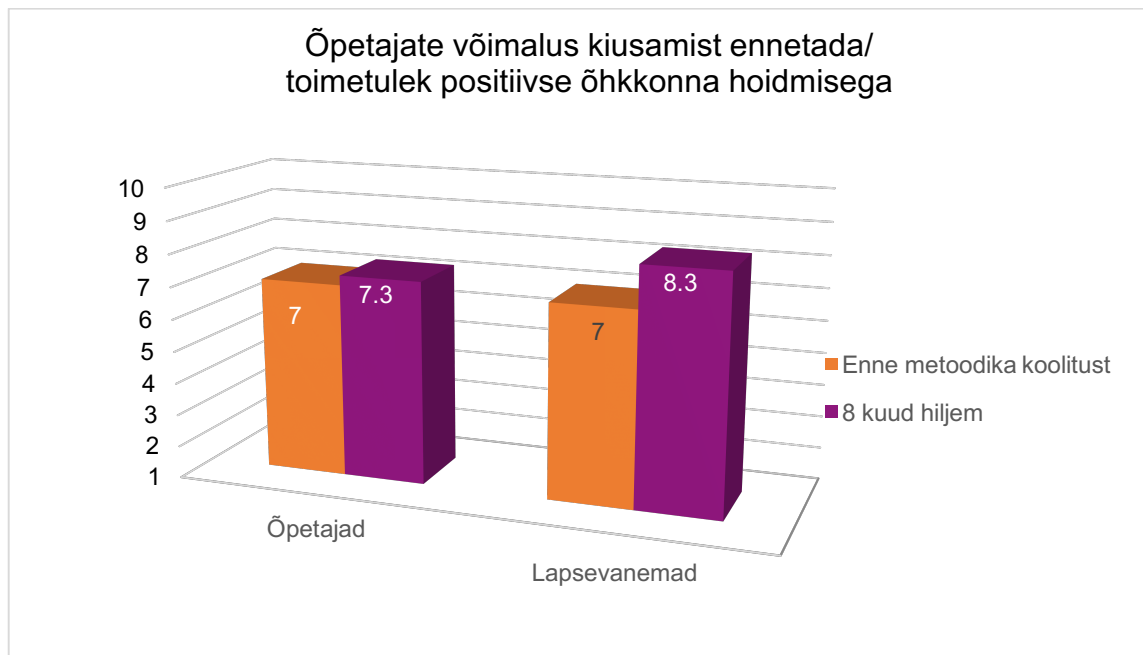
4.4 Kiusamise ennetatavus

4.4.1 Kiusamise ennetamise võimalikkus

Uuringuga selgitati muuhulgas, kui võrd õpetajad ja lapsevanemad usuvad kiusamise ennetamise võimalikkusesse. Hinnang paluti anda 5-punktilisel skaalal vahemikus „kiusamist ei ole võimalik ennetada“ kuni „kiusamine on kindlasti ennetatav“. Keskpunkt tähistas hinnangut „raske öelda“. Nii enne “Kiusamisest vabaks!” koolitust kui 8 kuud hiljem olid **õpetajad ja vanemad selgel seisukohal, et kiusamist on võimalik ennetada**. Sedasama leidsid kontrollgrupikoolide õpetajad ja lapsevanemad (keskmise hinnang 4,2). Vastajate hinnangud varieerusid hinnangud vaid 0,7 skaalapunkti ulatuses, mis näitab, et neid, kes kiusamise ennetamisse ei usu, on vaid üksikud.

4.4.2 Õpetaja toimetulek kiusamise ennetamisega

Õpetajad ja lapsevanemad hindasid 10-punkti skaalal õpetaja hakkamasaamist kiusamise ennetamisega (skaalal 1 - „nõrk“... 10 - „suurepärase“), seda nii enne metoodika koolitust kui 8 kuud hiljem. Kui eeluuringust selgus, et õpetajate ja lapsevanemate hinnang oli ühtviisi pigem optimistlik (7 punkti), siis 8 kuud hiljem oli tagasiside veelgi positiivsem, eriti lapsevanemate poolt.

Joonis 13. Õpetajate ja lapsevanemate hinnang õpetaja võimalusele kiusamist ennetada/ toimetulekule positiivse õhkkonna hoidmisega klassis (hinnanguskaala: 1...10).

Nii õpetajad kui lapsevanemad rõhutasid seejuures koostöö olulisust vanematega.

Lapsevanemate selgitustest jäid kõlama järgmised positiivsed tähelepanekud:

- Õpetaja on hooliv ja loomulik/vaba
- Klassis valitseb sõbralik õhkkond ja laps käib koolis hea meelega
- Õpetaja tegeleb probleemidega koheselt
- Õpetaja on ise suurepäraseks eeskujuks

Õpilased tõid oma õpetaja kohta välja järgmisi positiivseid aspekte:

- Õpetaja arvestab kõikidega, tunneb lapsi
- Õpetaja on hooliv, tunneb muret ja küsib, kuidas saab abiks olla, lohutab
- Õpetaja kiidab meid ja rõõmustab, kui meil läheb hästi
- Õpetaja palub vabandust, kui on ise eksinud
- Õpetab astub alati vahele, kui näeb ebaõiglust

Mõned lapsevanemad tõid välja ka **kriitilisemaid tähelepanekuid:**

- Õpetaja eeskuju puudub, sest ta ei austa endast väiksemaid, ta karjub, halvustab, mõnitab ja on üldiselt negatiivne. Klassis valitseb hirmuõhkkond ja negatiivne suhtumine.
- Õpetaja võiks anda rohkem tagasisidet toimuva kohta, lapsevanemateni jõuab info rõõmudest ja muredest vaid laste kaudu.

Ka Taani uuringust ilmselgus, et õpetajad ja vanemad usuvad kiusamist ennetavasse tegevusse. Seejuures tähtsustavad mõlemad pigem ennetustööd klassi tasandil kui kogu kooli ulatuses. Kõrgelt hinnatakse õpetaja ja õpilase vahelist vestlust, samuti ühiseid ettevõtmisi, rollimänge ning vastavasisulise kirjanduse lugemist ja filmide vaatamist.

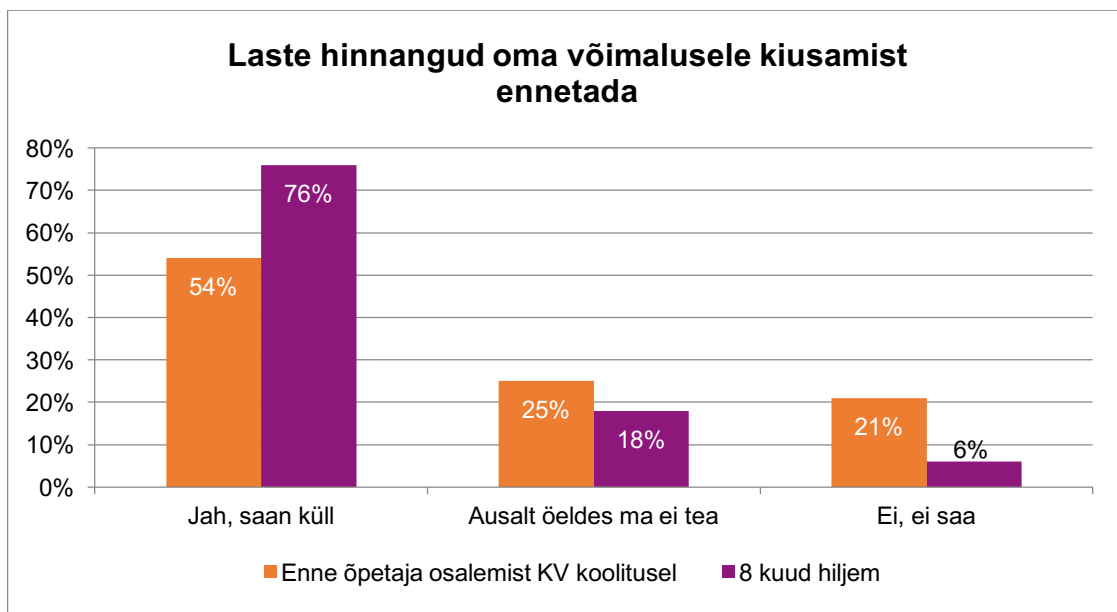
Taani vanematelt küsti, milles nad näevad oma rolli kiusamise ennetamisel. Vastused näitasid, et kõige sagedamini peavad vanemad oma ülesandeks lapses tolerantsi, avatuse ja hoolimise kasvatamist. Samuti arvati, et lapsele tuleks rääkida kiusamisest ja spetsiifilistest koolielus aset leidvatest juhtumitest. Osa vanemaid pidas oluliseks innustada oma last mängima erinevate lastega ja võimalusel kaitsma nõrgemaid. Umbes veerand Taani uuringus osalenud vanematest usub sarnaselt eestlastele, et vanemad on oma lapsele rollimudeliks, mis avaldub suhtumises teistesse inimestesse (vt raport 3, Kamstrup Knudsen, Erck jt. (2008). *Views of Bullying as an Everyday Phenomenon in Early School Years*. CEBUFF, Roskilde University).

Kokkuvõtlikult võib öelda, et lapsevanemad ja õpilased hindavad kõrgelt õpetajate oskust hoida positiivset õhkkonda, lapsi hoolivalt juhendada ja ebaõiglusesse vahetult sekkuda. "Kiusamisest vabaks!" meetodika on suunatud empaatilise ja lapse vajadustest lähtuva suhtluskultuuri edendamisele, olles väärtuste juurutamisel praktiliseks abivahendiks.

4.4.3 Õpilaste panus kiusamise ennetamisse

Küsisime lastelt nii eel- kui järeluurings, kas nad saavad igaüks teha midagi selleks, et klassis valitseks mõnus turvaline õhkkond. Tegemist oli individuaalse kirjaliku ülesandega, kus lastel oli

valida kolme lihtsa vastusevariandi vahel: 1) jah, saan küll, 2) ausalt öeldes ma ei tea, 3) ei saa. Klassides, kus õpetaja rakendab aktiivselt “Kiusamisest vabaks!” metoodikat, leidis valdav enamik lastest, et nad saavad kiusamist omalt poolt ennetada. Eeluuringus oli sama arvanud pisut üle poole lastest. Õpilased, kelle klassis metoodikat tegelikkuses ei rakendata, väljendasid märksa pessimistlikut suhtumist. (joonis 14).

Joonis 14. Laste hinnangud oma võimalustele klassis positiivset õhkkonda hoida, kiusamist ennetada. NB! Tulbad “8 kuud hiljem” sisaldavad hinnanguid õpilaste poolt, kelle õpetaja on metoodikat järjepidevalt rakendanud.

Lapsed pakkusid välja hulgaliselt lahendusi, kuidas luua ja hoida klassis toredat õhustikku. Oli ka üksikuid õpilasi, kes leidsid, et paremuse suunas ei ole võimalik midagi muuta ning vägivaldale saab vastu ainult vägivallega. Mõni laps väljendas, et ei julge agressioonile vastu hakata, sest võib ise viga saada. Enamik lahendusi olid aga positiivse sisuga ja jagunesid järgnevalt:

- **Hoolivuse väljendamine (42x)**

Haiget saamise korral lohutan: „Ära nuta!“, kallistan; kutsun kiusatava mängu; soovitan võtta asja naljaga; olen kommi andnud sellele, kes on kurb.

- **Julge tegutsemine (30x)**

Ütlen kiusajale, et ta lõpetaks; astun vahele, kui kedagi lüüakse; olen julgustanud sõpra mitte valetama; kui kedagi ei võeta mängu, siis ütlen, et võtame ikka; astun sõbra eest välja, kui näen, et talle tehakse liiga; kui asi on hull, kutsun täiskasvanu appi.

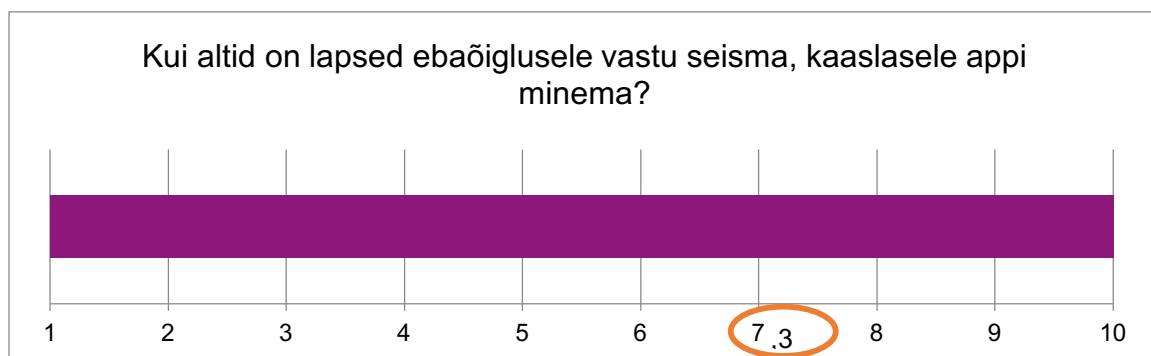
- **Lugupidav suhtumine (11x)**

Tunnistan enda viga ja palun vabandust; teen sõbraliku nalja; suhtlen ise viisakalt ka kiusajatega; kui kaaslane ei taha minuga mängida, siis ei võta seda isiklikult, vaid ta võibolla tahabki parasjagu üksinda olla ja sellest ei ole halba; kiidan sõpra, kui tal tuleb midagi hästi välja.

- **Salliv mõtteviis (10x)**

Ma ei ütle teistele halvasti; olen öelnud, et kõik saavad olla üksteise sõbrad; ma ei naera, kui keegi teist välimuse pärast narrib.

Palusime õpetajatel hinnata, kui aldis on lapsed ebaõiglusele vastu seisma, kaaslasele appi minema. 10-punkti skaalal (“üldse mitte” kuni “väga aldis”) osutus keskmiseks hinnanguks 7,3, mis annab tunnistust laste küllaltki aktiivsest valmidusest ebaõiglusesse sekkuda (joonis 15).

Joonis 15. “Kui aldis on lapsed ebaõiglusele vastu seisma, kaaslasele appi minema?” (Hinnanguskaala 1-10: “üldse mitte” kuni “väga aldis”).

Taani uuringust ilmses, et kui lapsed on õppinud lihtsamaid kiusamisega toimetuleku strateegiaid, julgevad nad neid ka sagedamini kasutada, kujundades endis selgepiirilise arusaama, kuidas kiusamist peatada. Näiteks sageli piisab, kui öelda „Stopp!” ja teine peatubki (Vt raport 6, Lindberg, S., Hjort-Madsen, P. Jt (2009). *Perspectives on bullying and experiences of „Free from Bullying“*. CeBUFF, Roskilde University).

Julgus on üks “Kiusamisest vabaks!” meetodika põhiväärtusi, mille rakendamine on teiste väärtustega võrreldes psühholoogiliselt keerukam, sest sekkumine eeldab iseenda healuga riskimist, teatava ebamugavuse ületamist. Seda enam on rõõmustav tõdeda, et lapsed ise peavad julgust tähtsaks väärtuseks ja näevad ka võimalusi selle väljendamiseks.

Taani uuringust tuli välja, et lapsed on võimelised lahendama kiusamisega seotud konfliktseid olukordi ja tegema nendest järeldusi, kuid see eeldab, et täiskasvanu loob raamistikku, mille piires lapsed võivad tegutseda ning õpivad toime tulema kiusamisega, kui see puudutab neid endid või teisi (Vt.rapor 4, Kamstrup Knudsen, R, Lindberg, S. jt.(2009). „I bit his hand. Then he broke my Lego“. *Children`s understundings and experiences of teasing and bullying*. CeBUFF, Roskilde University)

Järgnevalt anname ülevaate “Kiusamisest vabaks!” väärtuste olulisusest ja rakendatavusest õpetajate ja lapsevanemate silme läbi.

4.4.4 Kiusamise ennetamist toetavad väärtused õpetajate silme läbi

“Kiusamisest vabaks!” meetodika rakendamise eeluuringust tuli välja, et nii õpetajad kui lapsevanemad hindavad kiusamise ennetamise seisukohast kõrgelt hoolivust, sallivust ja austust.

Nii mitmedki õpetajad (ja üksikud lapsevanemad) tõstsid täiendavalt esile ka julguse kui olulise väärtuse. Seega nägime, et väärtused, mille juurutamisele ka „Kiusamisest vabaks!“ metoodika keskendub (vt alltoodud kastis), ühtivad valdavalt nii õpetajate kui vanemate meelsusega sellest, mis on positiivse sotsiaalse õhkkonna loomisel ja hoidmisel oluline. Ainsa väärtusena oli pisut tagaplaanil julgus.

HOOLIVUS - huvi, osavõtlikkuse, mure ja abivalmiduse ülesnäitamine kõikide kaaslaste (nii nooremate kui endavanuste) vastu.

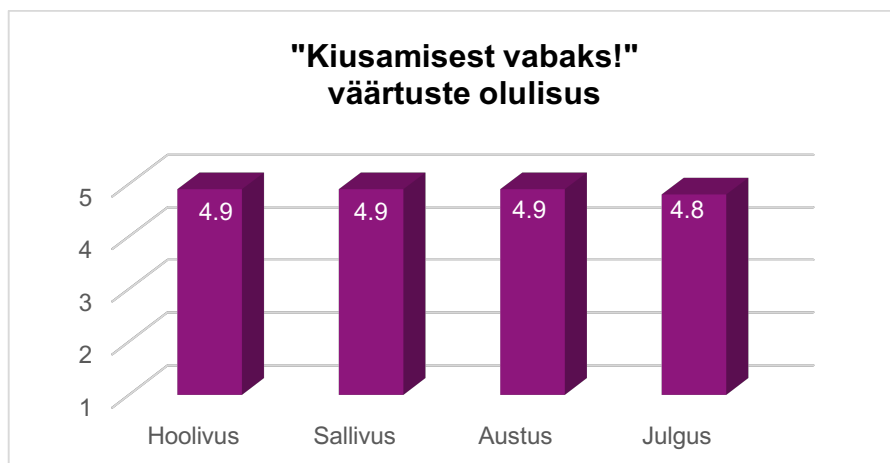
SALLIVUS – mitmekesisuse märkamine ja aktsepteerimine, üksteise võrdne kohtlemine

AUSTUS – jaatav ja hooliv suhtumine kõikidesse kaaslastesse, teiste erinevuste ja kommete austamine.

JULGUS – endale kindlaks jäämine ja piiride seadmine; julge väljaastumine, nähes teisi lapsi kellegi suhtes ebaõiglaselt käitumas.

Järeluuringus võtsime luubi alla metoodika põhiväärtused, paludes õpetajatel ja lapsevanematel hinnata nende olulisust ning lasteni viimise lihtsust/keerukust.

Selgus, et **lapsevanemate ja õpetajate nägemus väärtuste olulisusest ühtib täielikult**: kõiki väärtusi tähtsustati üksmeelselt kõrgelt (hinnangud anti 5-punktilisel skaalal: 1 – “täiesti ebaoluline” ... 5 – “väga oluline”).

Joonis 16. Õpetajate ja lapsevanemate hinnangud „Kiusamisest vabaks!“ väärtuste olulisusele (hinnanguskaala: 1 – täiesti ebaoluline ... 5 – väga oluline).

Paljud lapsevanemad ja õpetajad tõid lisaks hinnangutele välja väärtuste olulisust kinnitavaid tähelepanekuid:

HOOLIVUS

- Näeme üksteist endi kõrval, oskame-tahame aidata, arvestame üksteisega
- Olen ka ise õpetajana oma hoolivusega eeskujuks
- Tähtustame osavõtlikkust kaaslaste rõõmu või mure jagamisel

- Hoolivust on oluline arendada juba väikesest peale
- Õdede-vendadega peres on hoolivus tähtsal kohal

SALLIVUS

- Oleme kõik mingil moel erinevad ja samas sarnased
- Klassis on mitmeid erivajadusega lapsi ja on elementaarne seda aktsepteerida
- Sallivus on äärmiselt oluline väärtus, mille osas ei anna ühiskond kahjuks parimat eeskujut
- Klassis on kaasasündinud puudega klassikaaslane. Lapsed kohtlevad teda kui omasugust!
- Erinevaid arvamusi peab suutma aktsepteerida

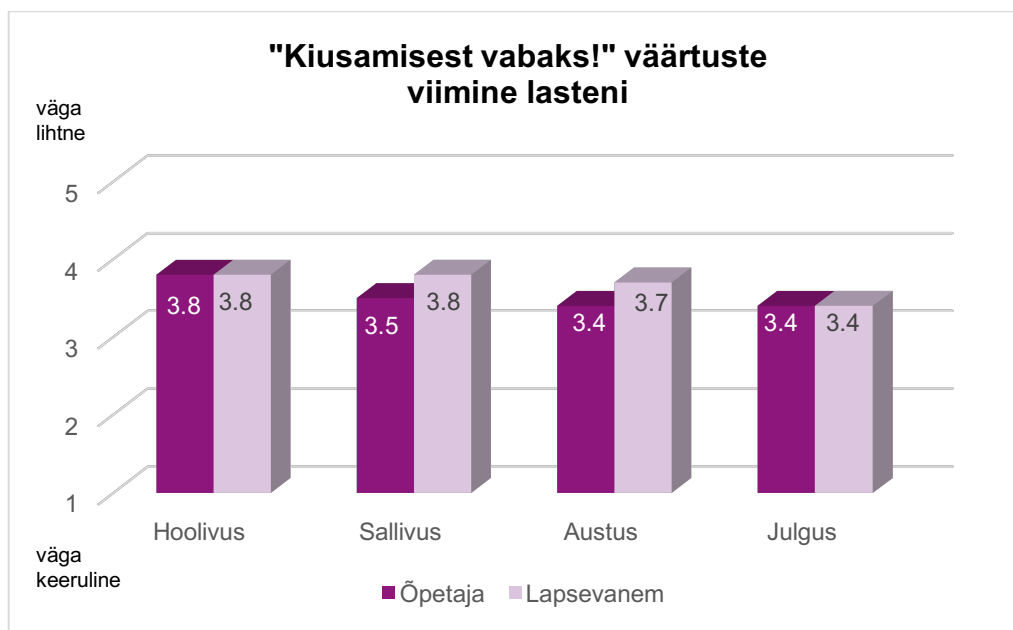
AUSTUS

- Peame üksteisest lugu
- See on oluline väärtus nii kaaslaste kui täiskasvanutega suhtlemisel
- Austus ja viisakus on hea ning usaldusliku suhtumise aluseks!
- Austus nii iseenda kui teiste vastu

JULGUS

- Julgeme ennast ja kaaslasti kaitsta ning vajadusel sekkuda või abi kutsuda
- Mitte hulljulgus, vaid julgus positiivselt toimida
- Julgus oma arvamust väljendada
- Nähes ülekohtu, kiusamist, narrimist, astud kaaslaste kaitseks välja, isegi kui pelgad.

Väärtuste lasteni viimise osas olid õpetajad ja lapsevanemad ühel nõul hoolivuse ja julguse aspektis. Kui hoolivust peeti loomulikuks ja pigem lihtsasti rakendatavaks väärtuseks, siis julguse ellurakendamine võib osutada mõnevõrra keerukamaks. Võrreldes hinnangutega teiste väärtuste juurutamisele, oli see vahe nähtav eelkõige lapsevanemate arvamustes. Sallivuse ja austuse juurutamist hindasid lapsevanemad mõnevõrra lihtsamaks kui õpetajad. Joonis 17 annab õpetajate ja vanemate hinnangutest täpsema ülevaate.

Joonis 17. Õpetajate ja lapsevanemate hinnangud väärtuste juurutatavusele, lasteni viimise lihtsusele (hinnanguskaala: 1 – väga keeruline ... 5 – väga lihtne).

Analüüsidest väärtuste rakendamise seoseid õpetaja hinnanguga oma võimalustele kiusamist ennetada, selgus, et **õpetajad, kes väljendasid suuremat usku oma suutlikkusse kiusamist ennetada, olid optimistlikumad ka hoolivuse, sallivuse, austuse ja julguse lasteni viimises osas** ($r = 0,29...0,38$, $p < 0,05$).

Väärtuste juurutamise puhul rõhutasid nii õpetajad kui lapsevanemad **eeskuju olulisust**, mille võtab hästi kokku järgmine kommentaar: *“Kõik algab eeskujust - kui õpetaja või lapsevanem ei kannata ise neid väärtusi välja, siis ei saa seda ka lapselt eeldada”*. Samuti joonistus välja ühine arusaam, et vastutust ei saa anda vaid koolile ega kodule – vanemad tähtsustasid väga selgelt enda rolli väärtuste juurutamisel, pidades samuti oluliseks õpetajate väärtuspõhist tööd.

Eeskujutähtsust rõhutati esile ka Taani uuringus. Näiteks lastega igapäevaselt tihedalt seotud täiskasvanud - vanemad, õpetajad, koolijärgse keskuse töötajad - tunnetavad oma vastutust väga olulisel määral. Üle 75% vanematest ja koolipersonalist usub, et ka lapsed ise peaksid kiusamise suhtes vastutust tundma. Kui klassis esineb kiusamist, siis enamik vanemaid arvab, et vastutama peaks lapsevanem, kelle laps on kiusaja, kuid umbes pooled olid nõus ka arvamusega, et olukorra lahendamise eest vastutavad lisaks kiusatava lapse vanematele ka teised osapooled sellest klassist (vt raport 3, Kamstrup Knudsen, Erck jt. (2008). *Views of Bullying as an Everyday Phenomenon in Early School Years*. CEBUFF, Roskilde University).

Nii õpetajad kui lapsevanemad rõhutasid **järjepidevat tegelemist väärtustega**: *“On loomulik, et väärtuste juurutamine nõuab teadlikkust ja järjepidevust.”*, *“Eks see nõua pidevat kordamist ja erinevates situatsioonides uuesti selgitamist. Siiski näen, et kõige raskem on panna last olukordi nägema läbi kaaslaste silmade, et ta ei teeks teisele seda, mille osaliseks ei taha ise saada. Raskem on vahel lapsel aru saada ja arvestada sellega, et kõik lapsed on erinevad ja et neid tulebki võtta sellisena nagu nad on, mitte norida nende mõne teistest silmatorkavalt erineva käitumise, suhtumise, hobi jne suhtes.”*

Samuti rõhutasid lapsevanemad välja, et väärtuste juurutamise edukus sõltub mõneti **lapse eripäradest**: *“Ka lapse isiksuseomadused määravad osaliselt, kui keeruliseks ühe või teise väärtuse rakendamine osutub”*; *“Kuna meil pole tegemist nõ tavalise lapsega, vaid aktiivsus- ja tähelepanu häirega lapsega, siis ilmselt seetõttu on nii mõnegi väärtuse/käitumise juurutamine olnud märksa raskem kui ühe keskmise lapse puhul.”*

Nagu mainitud, on **julgus** üks neist väärtustest, mille järgimine võib mõnel juhul osutada tõeliseks eneseületuseks. Julgus sisaldab endas eeldust millelegi/kellelegi vastanduda ega tundu seetõttu lastele (sageli ka täiskasvanutele) kuigi turvalise valikuna: *“Julgusega on nii, et on raske lapsele õpetada, millal on õige olla julge ja sõbra kaitseks välja astuda ja millal on õige aeg joosta täiskasvanu abi järele.”*; *“Kuna minu last kiusatakse, siis on minul raske oma lapsele selgeks teha, et ta ise ei muutuks. Samas ei ole temas piisavalt julgust, et enda eest välja astuda ja enda eest seista. Alati on ta üksinda, sest teised koonduvad kiusaja selja taha, sest nad ise ei taha saada kiusatavateks.”*

Samas on julge väljaastumine ainus käitumisviis, mis reaalses kiusamisolukorras muutuse toob. Sestap on oluline **julgust kui oodatud initsiatiivi järjepidevalt harjutada ja positiivselt kinnitada**. Seda kinnitab ka ühe lapsevanema mõte: *“Julgus sõltub küll lapse loomusest, kuid meie peame pigem toetama ja julgustama oma last ka keerulisemaid otsuseid vastu võtma.”*

Kokkuvõtlikult võib öelda, et väärtused, mille juurutamisele „Kiusamisest vabaks!“ metoodika keskendub, ühtivad nii õpetajate kui vanemate meelsusega sellest, mis on positiivse sotsiaalse õhkkonna loomisel ja hoidmisel oluline. Ka laste arusaamad väärtuste avaldumisest loovad hea eelduse metoodika tulemuslikule rakendamisele.

Kokkuvõte

Antud uuringuosa peamiseks eesmärgiks oli hinnata kiusamise ennetamisele suunatud metoodika „Kiusamisest vabaks!“ tulemuslikkust koolides, mida käsitleti nii õpetajate, lapsevanemate kui laste perspektiivist lähtuvalt. Metoodika keskmes on hoolivuse, sallivuse, austuse ja julguse edendamine laste seas, mille eelduseks on ka täiskasvanute (lasteasutuse personal, lapsevanemad) väärtuspõhine tegutsemine. Mitmekesiste metoodiliste materjalide peategelaseks on Sõber Karu, kes soosib avatud ja hoolivat suhtlust ning kellega lastel kujuneb enamasti südamlük side. Turvaline ja rõõmsameelne foon loovad hea eelduse laste sõnaosavuse arenguks ja empaatiliseks suhtlemiseks.

Avatud ja hooliva suhtlemise olulisus koolikultuuri mõjutajana tuli välja ka Taani uuringutest, mis näitasid, et kiusamine on seotud kooli üldise käitumiskultuuriga ning on äärmiselt oluline, et seda teadvustaks ka juhtkond. Valdav enamik koolipersonalist ja lapsevanematest usub, et kiusamist on võimalik ennetada. Mõlemad osapooled rõhutasid toimiva kommunikatsiooni ja vahetu dialoogi tähtsust ning olid seisukohal, et kiusamise ennetamise eest vastutavad nii koolipersonal kui lapsevanemad.

Metoodika tulemuslikul rakendamisel on kindlasti oluline osa selles, et õpetajate usk kiusamise ennetamise võimalikkusesse ja ootused metoodika rakendamise eel olid väga kõrged. Motiveeritud osalemine metoodikat tutvustavatel koolitustel ja oma kogemuste jagamine teiste õpetajatga on andnud enamikule kindlustunde väärtuspõhise suhtluskultuuri arendamiseks oma koolis.

Järgnevalt on toodud välja olulisemad positiivsed järeldused.

1. **Kiusamise probleem on metoodika järjepideva rakendamise järel kahanenud**, seda nii õpetajate, lapsevanemate kui laste silme läbi. Eriti avaldub see verbaalse kiusamise ja kaaslaste ignoreerimise vähenemises.
2. Klassides, kus õpetaja rakendab metoodikat järjepidevalt, valitseb sõbralik ja ühtehoidev õhkkond.
3. Sõber Karu on tõestanud end kui hästitoimiv metoodiline vahend. Ka koolilapsed kiinduvad pehmesse karusse ja väärtuspõhine mõtteviis kinnistub sõbraliku vahendaja kaudu ka käitumises. Koosolekud, arutelud ja massaaž on samuti populaarsed.
4. Positiivne häälestus kiusamise ennetamise suhtes on oluliseks platvormiks humaanse suhtluskultuuri edendamisele.
5. „Kiusamisest vabaks!“ väärtused – hoolivus, sallivus, austus, julgus – on hinnas nii õpilaste, õpetajate kui lapsevanemate seas.
6. Erilist tähelepanu väärib õpetajate võimetus ja oskus **siduda „Kiusamisest vabaks!“ metoodiline arsenal igapäevategevuste ning riikliku õppekavaga**. Õpetajatel on häid praktikaid selle kohta, kuidas Sõber Karu vahendusel on võimalik nii õppida kui ka suhtlemisprobleeme lahendada.

Kitsaskohad, mis eeldavad koolipersonali, lapsevanemate ja laste tõhusamat koostööd:

7. lapsevanemad ootavad enam **õpetajapoolset jagamist** – meetodika eesmärkidest ja tegevustest informeerimist ning kogu protsessi kaasamist;
8. meetodika tulemuslikkus oli kooliti erinev ja seostub eelkõige **rakendamise järjepidevusega** - koolides, kus „Kiusamisest vabaks!“ meetodikat väga aktiivselt ei rakendatud, esines probleemseid situatsioone rohkem ning laste väärtuspõhine sõnavara oli piiratum.

Kokkuvõtlikult võib öelda, et **“Kiusamisest vabaks!” meetodika on ka kooli kontekstis hõlpsasti rakendatav väärtuspõhine lähenemine**, sest:

- on suunatud eelkõige kiusamise ennetamisele, mitte vaid tagajärgedega tegelemisele, kandes seega emotsionaalselt positiivset tähendust;
- lähtub riikliku õppekava põhimõtetest;
- hõlmab mitmekülgeid tehnikaid, mis haaravad erinevaid tunnetuskanaleid (arutlemine, puudutused, visuaalid jne);
- soodustab koostööd perekondadega.

Tuginedes parimatele kogemustele, **julgustame õpetajaid**:

- rakendama meetodikat **järjepidevalt**, igapäevaselt, lõimides selle elemente erinevatesse teemadesse ja tegevustesse;
- kasutama meetodikat eelkõige **positiivses võtmes** (nt sobilike käitumisviiside märkamine ja tunnustamine; lahenduste üle arutlemine), mitte vaid valupunktidega tegelemise kontekstis;
- hoidma aktiivset **sidet lapsevanematega** ja kaasama neid meetodika rakendamisse.

ÜLDKOKKUVÕTE

„Kiusamisest vabaks!“ metoodika on kiusamise ennetamisele suunatud omalaadne programm, mis on mõeldud rakendamiseks lasteaedas ja esimeses kooliastmes. Programmi eripära seisneb eelkõige asjaolus, et tegevustesse on kaasatud mängukarud, mis kannavad nii sõnumeid vahendavat rolli kui aitavad luua ja tugevdada emotsionaalselt usalduslikku sidet. Õpetajate käsutuses on metoodiliste õppevahendite kohver, mida kasutatakse nõ karukoosolekute läbiviimisel, samuti erinevates õppetundides. Metoodika eesmärk on kujundada positiivseid, kiusamisolukordi ennetavaid sotsiaalseid suhteid lasteaia ja koolis, pannes erilist rõhku selliste väärtuste nagu hoolivus, austus, sallivus ja julgus kujundamisele. Olulisel kohal on ka koostöö peredega. Taanis on metoodika kasutamine osutunud väga efektiivseks, mida tõestavad metoodika rakendamisega käsikäes käivad uuringud.

Vahemikus veebruar 2015 kuni veebruar 2016 viidi Eestis läbi metoodika süsteemne tulemusuuring, milles osales ühtekokku 22 kooli ja 21 lasteaeda. 2-etapilisse uuringusse kaasati nii õpetajad, lapsevanemad kui lapsed. Kui uuringu esimeses etapis selgitati õpetajate ja lastevanemate ootusi, vajadusi, väärtusi, teadlikkust ja murekohti ning laste sotsiaalset käitumist enne õpetajate osalemist „Kiusamisest vabaks!“ metoodika koolituse läbimist, siis teises etapis – 8-9 kuud hiljem - oli võimalik hinnata, kas ja millised muutused on realselt aset leidnud

Järgnevalt on reastatud peamised kokkuvõtavad järeldused.

1. **Kiusamise probleem on metoodika järjepideva rakendamise järel kahanenud** - nii õpetajate, lapsevanemate kui õpilaste vaatenurgast. Eriti avaldub see verbaalse kiusamise ja kaaslaste ignoreerimise vähenemises.
2. **Sõber Karu** on tõestanud end kui **hästitoimiv metoodiline vahend**. Nii lasteaia- kui koolilapsed kiinduvad pehmesse karusse ja väärtuspõhine mõtteviis kinnistub sõbraliku vahendaja kaudu ka käitumises. Karu osalusel toimuvad koosolekud, massaaž ja loovad mängud on samuti populaarsed ning ka tulemuslikud, sest haaravad erinevaid tunnetuskanaleid ja on lapsekesksed.
3. Erilist tähelepanu väärivad õpetajate võimalus ja oskus **siduda „Kiusamisest vabaks!“ metoodiline arsenal igapäevategevuste ning riikliku õppekavaga**. Õpetajatel on häid praktikaid selle kohta, kuidas metoodika vahendusel on võimalik nii õppida kui ka suhtlemisprobleeme lahendada.
4. Lasteaiaühmades ja kooliklassides, kus õpetajad rakendavad „Kiusamisest vabaks!“ metoodika elemente igapäevaselt, **kasutavad lapsed aktiivsemalt tundeid ja suhtlemist kirjeldavat sõnavara**. Laiem verbaalne repertuaar annab omakorda võimaluse probleemolukordi ennetada ja neisse tasakaalukalt sekkuda.
5. Klassides, kus õpetaja rakendab metoodikat **järjepidevalt, lõimides seda loovalt** ka ainetundidesse, valitseb sõbralikum ja ühtehoidvam õhkkond.
6. Õpetajate ja lapsevanemate **positiivne häälestus kiusamise ennetamise suhtes** on oluliseks platvormiks humaanse suhtluskultuuri edendamisele.

Peamine arenguruum seisneb täna **metoodika rakendamise järjepidevuses ja lapsevanemate sisulises kaasamises**, eriti koolides. „Kiusamisest vabaks!“ on tõhus metoodika, kui selle rakendamine on lõimitud igapäevaellu. Selleks, et ka lapsevanemad saaksid kiusamise ennetamisse teadlikult panustada, on oluline, et nad oleksid informeeritud ja kaasatud positiivse sisuga väärtuspõhistesse tegevustesse mitmel erineval viisil.

Uuringu rahastaja

Perioodil 2014-2016 oli projekt "Kiusamisest vaba lasteaed ja kool" ning seehulgas "Kiusamisest vabaks!" meetodika tulemusuuring rahastatud Euroopa Majanduspiirkonna finantsmehhanismi programmist "Riskilapsed ja -noored". Programmi viivad üheskoos ellu Haridus- ja Teadusministeerium, Justiitsministeerium ja Sotsiaalministeerium. Programmi rakendusüksuseks on Eesti Noorsootöö Keskus ning partneriks Norra Kohalike Omavalitsuste ja Regionaalsete Omavalitsuste Liit. Eestis on projekti eestvedajaks MTÜ Lastekaitse Liit.

HARIDUS- JA
TEADUSMINISTEERIUM

JUSTIITSMINISTEERIUM

SOTSIAALMINISTEERIUM

